

UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

**Šikana na základních školách v souvislosti s
ukrajinskými žáky**

Bc. Kateřina Hrubá

Katedra sociální práce
Vedoucí práce Mgr. Eliška Hudcová, Ph.D
Studijní program Komunitní krizová a pastorační práce - diakonika
Studijní obor Komunitní krizová a pastorační práce - diakonika

Praha 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem *Šikana na základních školách v souvislosti s ukrajinskými žáky* napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

V Praze dne 25. 6. 2023

Kateřina Hrubá

Anotace

Diplomová práce s názvem *Šikana na základních školách v souvislosti s ukrajinskými žáky* se zabývá problémem agresivního chování na základních školách, které může, pokud se neřeší, přerůst v šikanu. Jsou zde podrobně probírána témata související s tímto negativním jevem, jako například formy šikany, následky, prevence, vyšetřování, řešení, statistické šetření.

Třídy už dávno nejsou homogenní, nachází se tam mnoho žáků s různými znevýhodněními, žáků jiného etnika či cizinců. V loňském roce začal válečný konflikt mezi Ruskem a Ukrajinou, což způsobilo masovou migraci ukrajinských občanů do Česka a okolních států. Řada ukrajinských dětí nastoupila do českých škol. Je známo, že jinakost vzbuzuje v lidech nelibé pocity, a pokud nedošlo ke správnému začlenění ukrajinských dětí, mohlo docházet ke konfliktům, vyústujícím až k šikaně. V diplomové práci se tedy mimo jiné zabývám začleňováním ukrajinských žáků do českých tříd. Tím, co může jejich integraci ztěžovat, nebo naopak podporovat. K vytvoření bezpečného prostředí ve školách, pozitivního klimatu ve třídě je potřeba především správný přístup pedagogů, vedení školy, ale na jeho vytváření by se měli podílet všichni aktéři, tedy samotní žáci i jejich rodiče.

Klíčová slova

Šikana, agrese, základní školy, třídy, učitelé, Ukrajinci, cizinci, integrace, bezpečné prostředí, prevence

Summary

The diploma thesis entitled *Bullying in elementary schools in connection with Ukrainian pupils* deals with the problem of aggressive behaviour in elementary schools, which, if not solved, can turn into bullying. Topics related to this negative phenomenon are discussed in detail here, such as forms of bullying, consequences, prevention, investigations, solutions, statistical investigations.

The classes are no longer homogenous, there are many pupils with various disadvantages, pupils of a different ethnicity or foreigners. Last year there began a war between Russia and Ukraine, which caused mass migration of Ukrainian citizens to the Czech Republic and neighbouring countries. A number of Ukrainian children entered Czech schools. It is known that otherness arouses unpleasant feelings in people, and if there was not a proper integration of Ukrainian children, there could be conflicts, resulting in bullying. In my diploma thesis, among other things, I deal with the integration of Ukrainian pupils into Czech classes. By what can make their integration difficult or, on the contrary, support it. In order to create a safe environment in schools and a positive climate in the classroom, the correct approach of pedagogues and school management is needed above all, but all actors should participate in its creation, i.e. the students themselves and their parents.

Keywords

Bullying, aggression, elementary schools, classes, teachers, Ukrainians, foreigners, integration, safe environment, prevention

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Elišce Hudcové, Ph.D. za cenné rady a vedení mé diplomové práce, své rodině za pomoc a podporu a všem svým informantům za upřímné výpovědi a čas, který mé diplomové práci věnovali.

Obsah

Úvod	9
1.1 Definice šikany	11
1.2 Následky šikany	15
1.3 Aktéři v případech šikany	15
1.3.1 Agresor	17
1.3.2 Oběť	18
1.4 Jak poznat šikanu	20
1.5 Prevence	21
1.5.1 Primární prevence	21
1.5.2 Sekundární prevence	24
1.5.3 Terciární prevence	25
1.5.4 Co říkají statistiky	25
1.6 Vyšetřování šikany	29
1.6.1 Strategie vyšetřování šikany podle Koláře	29
1.6.2 Překážky vyšetřování šikany	30
1.7 Řešení šikany	31
1.8 Trestní zodpovědnost, postihy	34
1.9 Shrnutí 1. kapitoly	36
2. kapitola – Ukrajinci v českých školách	37
2.1 Integrace do prostředí s odlišným mateřským jazykem	37
2.2 Nástup ukrajinských žáků do českých škol	39
2.3 Potíže s integrací	42
2.3.1 Předsudky vůči cizincům	42
2.3.2 Stigma	43
2.3.3 Případy agrese vůči ukrajinským žákům	44
2.3.4 Zkušenost ze zahraničí	46
2.4 Klima třídy	46
2.4.1 Podpora prostřednictvím asistenta pedagoga	47
2.5 Multikulturní výchova	48
2.4.2 Program Stojím při tobě	50
2.5 Shrnutí 2. kapitoly	51
3. kapitola – Výzkumné šetření	52
3.1 Metodologie výzkumu	54
3.2 Výsledky výzkumu – šikana na základních školách	60
3.2.1 Výskyt šikany	60
3.2.2 Formy šikany	62
3.2.3 Důvody agresivního chování	64
3.2.4 Preventivní aktivity	65
3.2.5 Řešení šikany	67
3.2.6 Současnost vs. minulost	68

3.3 Výsledky výzkumu – šikana ukrajinských žáků v českých školách	69
3.3.1 Začleňování ukrajinských žáků do českých tříd.....	70
3.3.2 Posun ve vztazích ve třídě od začátku migrační vlny	75
3.3.3 Agrese ukrajinských žáků mezi sebou	76
3.3.4 Podpora vedení školy	77
3.4 Shrnutí 3. části	78
3.5 Diskuze.....	79
Závěr.....	82
Seznam literatury.....	84
Seznam tabulek a obrázků.....	90
Příloha č. 1.....	91
Příloha č. 2.....	96

Úvod

Všichni chceme někam patřit, být oblíbeni a přijímáni ostatními lidmi. Ale ne všem se to podaří. Nejspíš je to v osobnosti každého člověka, jestli se zařadí na stranu těch silných, kteří si dokážou získat respekt, nebo těch slabších, vysmívaných. Ale neznamena to, že se to nedá změnit.

Zlo, agrese vůči druhým byla v lidech zakódována od nepaměti. Zvláště proti těm, co se neuměli bránit. Často slýchám od známých nebo z médií o případech šikany ve školách. Agrese mezi dětmi asi nikdy nevyumizí. „*Je to boj o moc, akorát my dospělí bojujeme kultivovanějším způsobem,*“ řekl nedávno v jedné komerční televizi psycholog a pedagog Václav Mertin v reakci na agresi dvou chlapců. Ale i tom by se dalo polemizovat.

I v dnešní době je to tedy aktuální téma, proto jsem si ho vybrala pro svoji diplomovou práci. Když jsem si vytvořila trochu přehled o problematice, připadalo mi, že o tom bylo řečeno již vše. Má o tom cenu vůbec psát? Říkala jsem si. Krizovou situací, nástupem ukrajinských žáků do škol, toto téma získalo nový rozměr. Proto jsem tuto práci rozdělila na kapitoly 1. nazvanou Šikana ve školním prostředí, která se věnuje šikaně na základních školách všeobecně, a kapitoly 2., která se věnuje příchodu ukrajinských žáků do českých škol a jejich začleňování do třídního kolektivu. V kapitole 3. - Výzkumné šetření – by se měly tyto poznatky setkat a vytvořit příběh. Příběh učitelů a žáků za krizové situace.

Je to téma, které se týká našeho oboru Komunitní krizová a pastorační práce – diakonika, zvláště předmětu Psychosociální pomoc a spolupráce. Dokázali jsme, že dokážeme dobře fungovat za krizové situace.

V tématu diplomové práce jsem byla v roli cizince, který chce začít žít v dosud neznámém světě, do nějž musí proniknout¹, protože nejsem pedagožka. Ta by se

¹ NOVOTNÁ, Hedvika a kol. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií, 2020. ISBN: 978-80-7571-025-3. s. 263.

s tématem nejspíš vypořádala jinak, možná lépe. Snad laskavý čtenář (posuzovatel) tedy promine případné chyby, a teď nemyslím ty pravopisné, kterých jsem se v diplomové práci dopustila.

Kniha Michala Koláře, našeho předního odborníka na šikanu, *Skrytý svět šikanování ve školách* vyšla v roce 1997 a je zde hodně příkladů z praxe, některé jen pro silné povahy. Změnilo se něco od té doby? Abych přinesla do tématu něco nového, mým hlavním cílem bylo tedy vyzkoumat, zda na základních školách dochází k šikaně ukrajinských žáků příchozích v souvislosti s válkou, v jaké formě se nejčastěji projevuje a jak je řešena, a jako vedlejší cíl mimo jiné také zjistit, jestli se šikana na školách vyskytuje všeobecně a jaký tento negativní jev zaznamenal posun právě například od doby, kdy vznikla kniha Michala Koláře.

S výsledky diplomové práce se mohou seznámit pedagogové, nebo vlastně ti, kterým není lhostejné školní prostředí, a to jsme, předpokládám, my všichni.

1. kapitola – Šikana ve školním prostředí

V 1. kapitole bych se ráda věnovala vymezení pojmu šikana. Pro její identifikaci je velice nutné tento pojem řádně specifikovat, aby nedošlo k záměně se škádlením, s jinou agresí či incidentem. Budu se dále zabývat jejími formami, aktéry, způsobem, jakým se pozná a jak jí předcházet nebo řešit, když už nastane.

1.1 Definice šikany

Slovo šikana je odvozené z francouzského *chicane*, což znamená zlomyslné týrání, obtěžování, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na literě předpisů, a to například ve vztahu k podřízeným nebo vůči občanům, na nichž šikanující úředníci zbytečně požadují další a další nová potvrzení a razítka, nechávají je pro nic za nic čekat apod.² V technických oborech se jím označuje umělá překážka v podobě valu či prahu, která má snížit rychlost (jízdy vozidla, vodního proudu apod.). Ve společenských vědách se tak označuje soustavné napadání a týrání slabšího člena skupiny silnějším.³

Podle Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy je šikanování jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Může mít formu nápadného přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků, slovních útoků v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování, fyzických útoků, vydírání, poškozování věcí i formu sexuálního obtěžování až zneužívání.⁴

² BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN80-86642-08-9. s. 26.

³ ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. *Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5. s. 97-98.

⁴ LOVASOVÁ, Lenka. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2. s. 6.

Spolužáci dotyčnému žákovi říkají nepříjemné a zraňující věci nebo ho nazývají nepříjemným a zraňujícím způsobem, dělají si z něj legraci, posmívají se mu kvůli vzhledu, osobnosti, chování a sociálnímu zázemí, přehlížejí ho nebo vylučují ze své skupiny přátel či společné činnosti; výroky dotyčného spolužáka, které by mohly být v jiném případě pokládány za vtípné, třída vyhodnotí v případě vysmívaného žáka jako trapné.⁵

Při vymezování definice školní šikany se odborníci vesměs shodují na **třech základních kritériích**, jimiž jsou:

1. záměrné, respektive agresivní jednání vůči druhému,
2. jeho opakovanost a
3. nerovnováha síly mezi jednajícím a tím, kdo je agresivnímu jednání vystaven.⁶

Na šikaně se podílí celá řada faktorů, z tohoto pohledu můžeme hovořit o multifaktoriální podmíněnosti šikany.⁷

Důvody mohou být různé. Bendl, 2003 hovoří například o neuspokojení nebo deformování základních potřeb dítěte - nenaplněná potřeba lásky, komunikace, nenaplněná potřeba zařazení se do určitého společenství, sociální rozdíly mezi lidmi.⁸

Specifickým případem je kyberšikana. Rozrostla se, když do školních lavic přišla tzv. generace Z, lidé narození ve 3. tisíciletí.⁹

⁵ JANOŠOVÁ, Pavlína a kol. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3. s. 198-200.

⁶ Tamtéž, s. 25.

⁷ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9. s. 26.

⁸ Tamtéž, s. 57.

⁹ ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. *Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5. s. 13.

Může mít podobu např. zakládání falešných profilů na jméno žáka či učitele s dehonestujícím obsahem, prezentace ponižujících videí na portálech (např. youtube.com nebo facebook.com), prezentace zraňujících komentářů na webu, rozesílání vulgárních nebo výhružných koláží s tváří žáka nebo učitele či příslušníků jeho rodiny, výhružné SMS nebo e-maily apod. Oproti šikaně tvář v tvář má kyberšikana ze své podstaty mnohem větší dosah, čímž ještě více zhoršuje prožívání oběti.¹⁰

Náš přední odborník na šikanu, etoped a psychoterapeut, Michal Kolář specifikoval 5 stádií šikany.

První stádium: Zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stádium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích (což může být i školou vytvářené konkurenční prostředí), kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.

Třetí stádium (klíčový moment): Vytvoření jádra

¹⁰ *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních: s účinností od 2. 9. 2016.* [online]. Praha: Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy, 2014. [cit. 2023-05-21]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/38988/>.

Jestliže se situace neřeší, vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito širitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Třída ví, o koho jde. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii „klovacího řádu“ nejnižší, ti slabí.

Čtvrté stadium: Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Platí „Buď jsi s námi, nebo proti nám.“ U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. To, co hlásají pedagogové, ustupuje zcela do pozadí. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

Páté stadium: Totalita neboli dokonalá šikana

Zhoubný proces bez radikální pomoci zvenčí obvykle nezadržitelně spěje do posledního stadia nemoci. Normy agresorů jsou přijaty nebo respektovány všemi nebo téměř všemi členy skupiny a dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stadia vykořisťování. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí - otrokáře a otroky. Otrokáři ztrácejí poslední zbytky zábran, smysl pro realitu, jsou nutkáni k opakovanému násilí.

Prorůstání parastruktury šikany do oficiální školní struktury je poslední metou k absolutnímu vítězství šikanování. Stává se to v případě, kdy iniciátor šikanování a vůdce jádra agresorů je žákem s výborným prospěchem, má kultivované chování k dospělým a ochotně pomáhá pedagogovi plnit jeho úkoly.¹¹

¹¹ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN80-7178-123-1. s. 31-37.

1.2 Následky šikany

Dlouhodobá šikana se většinou na obětech podepisuje sníženou sebeúctou, nadměrnou úzkostností a depresivitou. Vědomí, že jsou děti šikanovány svou vrstevnickou skupinou, zvyšuje jejich pocit bezcennosti a bezmocnosti. Zvláště u starších žáků, protože jsou odmítáni těmi, kteří by jim měli být během dospívání nejbližší a s jejichž podporou by se měli osamostatňovat od rodičovské generace. Mohou se uchýlit k alkoholu nebo jiným návykovým látkám nebo se u nich mohou objevovat sebevražedné myšlenky a sebepoškozování.¹²

Následky jako smutek, apatie, vyhýbání se školní docházce mohou přicházet i s dlouhým odstupem a mohou přetrvávat do dospělosti (snížené sebevědomí, deprese, úzkostné stavy apod.). I v dospělosti se objevují zdravotní potíže psychosomatického charakteru, ale také mezilidské konflikty, nevydařené partnerské vztahy, pracovní a další problémy, které pramení v narušeném sebepojetí tehdejší oběti.¹³

1.3 Aktéři v případech šikany

Šikana je jako granát, jehož střepiny létají do všech stran. Poškozuje oběti a jejich rodiny, učitele, školu, přihlížející, agresora i obec.¹⁴ Týká se všech, kteří se do ní nějakým způsobem zapojili nebo se o ní jen dozvěděli. Kromě obětí a agresorů také spolužáků, kteří vystupují v rolích svědků, později i spolupachatelů, rodičů, učitelů, sociálních pracovníků aj.¹⁵ Objevuje ještě

¹² JANOŠOVÁ, Pavlína a kol. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3. s. 209-210.

¹³ ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. *Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5. s. 50-51.

¹⁴ FIELD, Evelyn M. *Jak se bránit šikaně*. In ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. *Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5. s. 50-51.

¹⁵ ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. *Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5. s. 29.

samostatná kategorie žáků, kteří mohou vystupovat jak v roli šikanujících, tak šikanovaných (tzv. bully-victims).¹⁶

Role, které se mohou v šikaně objevovat, detailně popsala Christine Salmivalli, 1996. Vedle agresora a oběti identifikovala ještě další role - pomocníka agresora, podporovatele šikany, outsidera a zastánce. Zastánce popsala jako toho, kdo se staví na obranu oběti šikany, ostatní od šikany odrazuje nebo se o ní nebojí informovat dospělí.¹⁷

Zastánci v šikaně se snaží aktivně spoluvytvářet pozitivní klima třídy. Většinou jsou k tomu k tomu vybaveni i řadou nezbytných osobnostních charakteristik a dovedností. Těmto žákům se také dostává všemožné podpory z široké sociální sítě, ve které se pohybují (např. od rodičů a učitelů). Kromě jiného tito jedinci disponují vysokou vnímanou tzv. osobní účinností, která se spolupodílí na osobním úspěchu ve všech oblastech života.¹⁸

Zastávání se druhých lze považovat za součást prosociálního chování díky záměru pomoci druhému člověku v nouzi.¹⁹ Významnost toho aspektu tkví v tom, že lze předpokládat, že jedinci, kteří se zastávají druhých v jedné oblasti (např. v případě šikany), pomáhají také napříč různými situačními kontexty.²⁰

¹⁶ JANOŠOVÁ, Pavlína a kol. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3. s. 267.

¹⁷ SALMIVALLI, Christine a kol. *Bullying as a group process: participant roles and their relations to social status within the group*. In KRESSA, Jiří. *Zastánce jako klíčový hráč v eliminaci šikany*. Pedagogická orientace, roč. 29 (2019), č. 2. s. 131.

¹⁸ KRESA, Jiří. *Zastánce jako klíčový hráč v eliminaci šikany*. Pedagogická orientace [online]. Brno: Pedagogická orientace Journal, 2019, 29(2), 129-148 [cit. 2023-07-02]. ISSN 1211-4669. Dostupné z: doi:10.5817/PedOr2019-2-129. s. 129.

¹⁹ GINI, G. a kol. *Determinants of adolescents' active defending and passive bystanding behavior in bullying*. In KRESSA, Jiří. *Zastánce jako klíčový hráč v eliminaci šikany*. Pedagogická orientace, roč. 29 (2019), č. 2. s. 133.

²⁰ KOLLEROVÁ, L, JANOŠOVÁ, P. *Prosociální chování ke spolužákům: role rodiny*. In KRESSA, Jiří. *Zastánce jako klíčový hráč v eliminaci šikany*. Pedagogická orientace, roč. 29 (2019), č. 2. s. 133.

1.3.1 Agresor

Kolář, 1997 na základě analogie určitých rysů rozdělil iniciátory šikany na následující typy:

Oblíbenec - velmi slušný, kultivovaný, s narcistickými rysy, zvýšeně úzkostlivý, někdy i se sadistickými tendencemi. Šikana má formu násilí, mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků. V rodinné výchově takových jedinců bylo vysledováno časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

Srandista - jedinec optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. V rodinné výchově nebyla zaznamenána významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna psychická subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.

Nohsled - jedinec nevyvolávající sám šikanu, ale konformně se k ní připojující, mnohdy ze strachu, aby se sám nestal její obětí.²¹

Obdobné rozdělení, ale trochu jinou terminologii používá Policie ČR. Elegán by se dal přirovnat k oblíbenci, vtípálek je v podstatě synonymum pro srandistu a posledním typem je hrubián - primitivní, impulsivní, hrubý, s kázeňskými problémy, má narušený vztah k autoritě, mnohdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Šikanuje tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, šikanování používá cíleně k zastrašování ostatních. Pochází z rodinného prostředí, kde je častý výskyt agrese a brutality rodičů; agresori násilí napodobují a vracejí.

²¹ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. In LOVASOVÁ, Lenka. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2. s. 14.

Agresorem bývá jedinec, který nedává svůj strach najevo, často jej ani nepociťuje.²² V případě, že šikanuje druhé, cítí moc a nadřazenost, ale může zažívat také pocit osobní nepohody vztahující se ke školnímu prostředí.²³

Na šikaně se může podílet i učitel. Například tím, že osloví šikanovaného žáka nevhodnou přezdívkou nebo se svým postojem přidá na stranu agresorů, šikanu zpochybní nebo za ni obviní šikanovaného žáka.²⁴ Nebo se napadeného žáka nezastane, přejde útoky na něj mlčením, odvede řeč jinam apod. Děti jsou k takovým projevům dospělých neobyčejně vnímavé.²⁵

1.3.2 Oběť

Předpoklady pro obě role - tedy pro roli agresora i oběti - má v sobě každý člověk. Záleží na okolnostech, zda se někdy v životě do té či oné role dostane. Podle Koláře, 1997 mnohdy není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se může obětí šikany stát kterékoliv dítě.²⁶

Častěji se ale obětí šikany stávají vzhledově, sociálně či fyzicky handicapovaní; lidé neobratní, slabí, úzkostní, bázlivi, plaší, neurotičtí, zkrátka ti, co se nějak odlišují od ostatních, s menší schopností se bránit fyzicky či slovně.²⁷

²² ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. *Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5. s. 15.

²³ JANOŠOVÁ, Pavlína a kol. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3. s. 31.

²⁴ Tamtéž, s. 225.

²⁵ ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. *Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5. s. 22.

²⁶ LOVASOVÁ, Lenka. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2. s. 13.

²⁷ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9. s. 47.

Podle Zvírotského a kol., 2021 spíš osobnostní výbava dělá z člověka za obvyklých podmínek oběť šikany, než jeho vzhled. Příčinou šikanování bývá zpravidla větší zranitelnost, nižší sebevědomí, ustrašenost apod.²⁸

Z výzkumného šetření, jak děti vnímají odlišnost, realizovaného ve 12 třídách 1. stupně základních škol (3. - 5. třídy) vyplynulo, že odlišnost si spojují s lidmi s postižením, znevýhodněním, ale i příslušníky národnostních či náboženských menšin, uprchlíky. Tyto pojmy mají v obecném významu pro většinovou společnost negativní konotaci. V lidech vyvolávají projevy odporu, nepřátelství nebo nedůvěru k odlišnému a zosobňují nevědomý strach ze všeho cizího.²⁹

Jinakost, odlišnost, různorodost třídních a školních kolektivů staví učitele do situace, kdy je třeba začít s tímto tématem u dětí výchovně pracovat. Rozvíjet osobnostní a sociální kompetence dětí a učit je toleranci, respektu, empatii, morálce. Z výzkumného šetření dále vyplynulo, že důvodem pro nepřijetí může být i strach z neznámého, nízká informovanost.³⁰

Zvláštní jev lze někdy pozorovat u jedinců pocházejících z prostředí s tzv. spartánskou výchovou. Kolář, 1997 o nich hovoří jako o obětech-provokátérech, kdy týraný zcela záměrně provokuje potenciální agresory, aby byl šikanován.³¹

²⁸ ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. *Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5. s. 15.

²⁹ KOLÁŘOVÁ, K. *Jinakost, postižení, kritika: společenské konstrukty nezpůsobilosti a hendikepu. Antologie textů z oboru disability studies*. In VÍTEČKOVÁ, Miluše, PROCHÁZKA, Miroslav, NAJMONOVÁ, Marie. *Vnímání jinakosti dětmi na prvním stupni základních škol*. Pedagogická orientace, roč. 28 (2018), č. 2. s. 290-305.

³⁰ VÍTEČKOVÁ, Miluše, Miroslav PROCHÁZKA a Marie NAJMONOVÁ. *Vnímání jinakosti dětmi na prvním stupni základních škol*. Pedagogická orientace [online]. Brno: Pedagogická orientace Journal, 2018, 28(2), 290-305 [cit. 2023-07-02]. ISSN 1211-4669. Dostupné z: doi:10.5817/PedOr2018-2-290.

³¹ KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1. s. 59-60.

Je zajímavé, že jedinec v minulosti vystavený šikaně neusiluje o lepší společenskou pozici, nýbrž má tendenci stát se outsiderem ve všech skupinách, i tam, kde se již nešikanuje.³²

Jana Drtilová v Erbově publikaci *Násilí ve škole* (2000, s. 122) rozděluje oběti do 3 základních skupin:

1. lidé slušní, kvalitní, nositelé toho, co dobrého civilizace přinesla, nositelé normality nebo dokonce lidské optimality;
2. lidé s vyšší hladinou úzkosti;
3. potomci neagresivních nebo příliš úzkostlivých rodičů.³³

Studie o šikaně na vzorku městské německé základní školy, které se zúčastnilo 550 dětí z 12 základních škol z oblasti Brém a Dolního Saska odhalila souvislost mezi vzděláním rodičům a tímto negativním jevem. Lze předpokládat, že nízká úroveň vzdělání rodičů je takzvaným rizikovým ukazatelem. Čím méně vzdělání rodiče, tím vyšší mají děti možnost stát se obětí šikany. Tato pravděpodobnost se ukázala vyšší u dívek než u chlapců. Možnost stát se agresorem se zvýšila jen nepatrně. Tato studie dávala do možných souvislostí šikanu s migračním původem zúčastněných, to se ovšem nepotvrdilo.³⁴

1.4 Jak poznat šikanu

Opatrnosti není nikdy nazbyt a je třeba ocenit, když škola existenci šikany nepopírá a nezavírá před ní oči.³⁵

³² LOVASOVÁ, Lenka. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2. s. 14-15.

³³ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN80-86642-08-9. s. 46

³⁴ VON MARÉES, Nandoli a Franz PETERMANN. Bullying in German Primary Schools. *School psychology international* [online]. London, England: SAGE Publications, 2010, 31(2), 178-198 [cit. 2023-07-02]. ISSN 0143-0343. Dostupné z: doi:10.1177/0143034309352416.

³⁵ ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5. s. 31.

Nejdůležitější je dívat se kolem sebe, všimnout si dění ve třídě, o přestávkách a chování jednotlivých žáků. Učitelé by měli zaměřit pozornost na nově nastupující žáky do školy. Třeba určit starší žáky, kteří si je vezmou na starost. V rámci pozorování je třeba se zaměřit jak na **přímé** (např. posměch, ponižování, nenávistná kritika), tak na **nepřímé znaky šikanování** (dítě nemá žádné kamarády, o přestávkách je samo, neustále se drží učitele, při vystupování před třídou je nejisté a ustrašené, smutné, má často poničené pomůcky, rozházené věci, poškozený oděv, postrádá věci, používá nevěrohodné výmluvy, stává se uzavřeným, začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole, má náhle zhoršený prospěch, různé modřiny, škrábance a odřeniny, jejich původ nechce nebo neumí věrohodně vysvětlit).³⁶

Pozorní by měli být i rodiče. Pokud dospělým dítě začne něco vyprávět, měli by se zájmem naslouchat, nezasahovat do vyprávění a nesnažit se okamžitě radit, ale jen pouze tehdy (až na výjimky, kdy je nutné okamžitě zasáhnout), když o to dítě požádá. Učitelé by žáky měli vést k tomu, aby se nebáli oznámit případy šikany ve škole. Mohou k tomu sloužit například **schránky důvěry** nebo **depistážní dotazníky**.³⁷

1.5 Prevence

Nejlepší prevencí je budování otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů ve škole. Spočívá ve výchově harmonické osobnosti dítěte, v informovanosti dětí, rodičů a veřejnosti o šikaně, preventivních aktivitách ve školách (pěstování zdravého sebevědomí, samostatnosti).³⁸

1.5.1 Primární prevence

V případech, kdy k šikaně dosud nedošlo, se uplatňuje **primární prevence**.

³⁶ BENDL, Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003. ISBN80-86642-08-9. s. 87.

³⁷ Tamtéž, s. 89-90.

³⁸ Tamtéž, s. 108.

Již od útlého věku je nutné vštěpovat dětem morální a společenská pravidla a vyžadovat jejich dodržování, neboť podle výzkumů lze tendence k šikanování vysledovat již u dětí v předškolním věku. Mezi další možnosti, jak šikaně předcházet, patří:

- vytvoření atmosféry otevřenosti a vzájemné solidarity;
- stanovení jasných pravidel chování v kolektivu;
- stanovení postupů v případech násilí mezi dětmi;
- pravidelné diskuze na téma tělesné, etnické či kulturní odlišnosti;
- vzdělávání v oblasti lidských práv;
- cílené sledování přímých a nepřímých známek šikany.³⁹

Pavel Říčan, český psycholog, pedagog a výzkumník, zavedl termín **výchova k násilí**. Jde o metodu nácviku k překonání únavy a nepohodlí, výchovu k nebojácnosti, otužilosti a tělesné zdatnosti. Doporučuje se výcvik zaměřený takovým způsobem, aby každé zdravé dítě dosáhlo alespoň minimální úrovně v síle, nebojácnosti a otužilosti. Když pro nic jiného, tak pro zvýšení sebevědomí. Výchova k násilí musí být ovšem kompenzována pěstováním soucitu a výchovou k sebeovládání.⁴⁰

Dalšími účinnými prostředky primární prevence jsou například celoškolní setkání, školní parlament, třídní samosprávy. Vhodnou aktivitou je sport, který jednak naučí jedince odolnosti, jednak mu pomůže získat nové přátele, kamarády, žít a pohybovat se v kolektivu vrstevníků. Mnoho kázeňských problémů má své kořeny v nízkém sebevědomí, až zakomplexovanosti některých žáků. Nejúčinnější ochranou vůči agresorům je sebedůvěra a sebevědomí. Jejich vnějšími znaky jsou např. přímá chůze, neuhýbání pohledem

³⁹ LOVASOVÁ, Lenka. Šikana. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2. s. 19.

⁴⁰ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9. s. 108.

a rázný krok. Ke zdravému zvyšování sebevědomí žáků přispívá častá chvála, vždy je za co pochválit.⁴¹

Školní řád nesmí být vnímán jako formalita a musí obsahovat jasně stanovená pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení a musí být respektován. Na jeho vytváření se mohou podílet i žáci.⁴²

Škola nastaví konkrétní a srozumitelná pravidla v chování ve svém školním řádu, která budou specificky vztažena také k projevům šikany (bude jasné, jaké chování je považováno za dehonestující a ohrožující a jak bude sankcionováno).

Součástí školního řádu by měla být pravidla pro používání informačních a komunikačních technologií, internetu a mobilních telefonů (během vyučování, o přestávkách, v prostoru školy). Ve třídě se nastaví **třídní pravidla**, která nenahrazují ani nezdvoují školní řád. Ideální je, pokud se na tvorbě třídních pravidel a na reflexi jejich dodržování také podílejí spolu s pedagogem (nejlépe třídním učitelem) do značné míry samotní žáci.⁴³

Každá třída prochází svým vlastním individuálním procesem z pohledu dynamiky vztahů. Pokud dojde k případu, že jsou ohroženy vztahy mezi některými žáky, v té chvíli je ideální, pokud jsou učitelé vnímaví a umí problematické vztahy ve třídě včas zachytit, poskytnout první pomoc. K tomu je potřeba alespoň minimální znalost o vývoji skupiny a schopnost rozpoznat některé rizikové znaky, podle nichž lze poznat, že třída je ohrožená z hlediska šikany. Pokud se takové ohrožení prokáže, je nutné mít přehled o možnostech poskytnutí odborné pomoci. Ve třídě lze pracovat skupinově pouze v prvních

⁴¹ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN80-86642-08-9. s. 111-113.

⁴² Tamtéž, s. 126.

⁴³ *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních: s účinností od 2. 9. 2016* [online]. Praha: Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy, 2014. [online] [cit. 2023-05-21]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/38988/>.

dvou stadiích vzniku šikany. V dalších stadiích je již potřeba vyhledat odbornou pomoc.

Při stanovování pravidel třídy je nutné počítat s tím, že do školy přicházejí děti s různě nastavenými hranicemi z domova, některé je mají stanoveny velmi široce, jiné naopak úzce. Bez ohledu na to, z jakého rodinného zázemí žáci pocházejí, musí se ve škole přizpůsobit jednotným pravidlům. Není možné očekávat, že budou domluvená pravidla okamžitě všichni dodržovat. Na porušování pravidel je potřeba důsledně upozorňovat. Pokud se tak neděje, stane se nepsanou normou právě jejich porušování. Stejně důležité je všimnout si situací, v nichž žáci pravidla dodržují, a ocenit je za ně.⁴⁴

K atraktivnosti školy, a tím pádem i k předcházení nudě, která bývá častým důvodem šikanování ve škole, přispívá **poutavý program školy**.⁴⁵

1.5.2 Sekundární prevence

Sekundární prevence se uplatňuje v situacích, kdy k šikaně už došlo a musí být použita taková opatření k nápravě, aby se problémy už znovu neobjevily. Řadíme se včasnou diagnostiku, bezodkladné vyšetření šikany, pedagogická opatření (ochraně oběti před dalším násilím, rozhovor s rodiči oběti a s rodiči agresorů, komunikace s ostatními rodiči, jednání s kolektivem třídy), včetně výchovné práce s agresory (postihy, monitorování, tlumení agresivních sklonů, pochvala za zvládnutí impulzivitu v provokující situaci, výcvik sociálních dovedností, zaměstnání vhodnou činností).⁴⁶

⁴⁴ ŠMEJKALOVÁ, Radka a Kateřina SCHMIDOVÁ. *Nápadník 65 aktivit*. Třída v pohodě aneb aktivity pro podporu dobrých vztahů mezi žáky. [online]. [cit. 2023-05-21]. Dostupné z: https://inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/napadnik_scio_0.pdf.

⁴⁵ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN80-86642-08-9. s. 86.

⁴⁶ Tamtéž, s. 78.

1.5.3 Terciární prevence

Terciární prevencí může být například možnost škol využít speciální pracoviště, která by pracovala celodenně především s agresory. Nutnou podmínkou je však možnost nebezpečného iniciátora brutální a kriminální šikany ze školy vyjmout. Dlouhodobější odbornou péči však vyžadují i oběti pokročilých šikan s následky posttraumatické stresové poruchy.⁴⁷

1.5.4 Co říkají statistiky

Ve školním roce 2019/20 bylo na 2 069 školách realizováno celkem téměř **10 tisíc samostatných preventivních aktivit nebo programů** (průměrně 4,7 programu na jednu školu). V drtivé většině se jednalo o programy všeobecné prevence (91 %). Vztahy ve třídě a práce s pravidly a řešení problémů třídy se nejčastěji probírají na třídnických hodinách (92 %, resp. 86 %).⁴⁸

Na školách působí učitelé vyškolení na pozici výchovný poradce a školní metodik prevence, který pracuje v oblasti prevence sociálně patologických jevů. Zajišťuje metodickou, koordinační a poradenskou činnost v problematice prevence rizikového chování, jako je právě šikana, užívání návykových a psychotropních látek, záškoláctví, agresivita, rizikové sexuální chování.⁴⁹

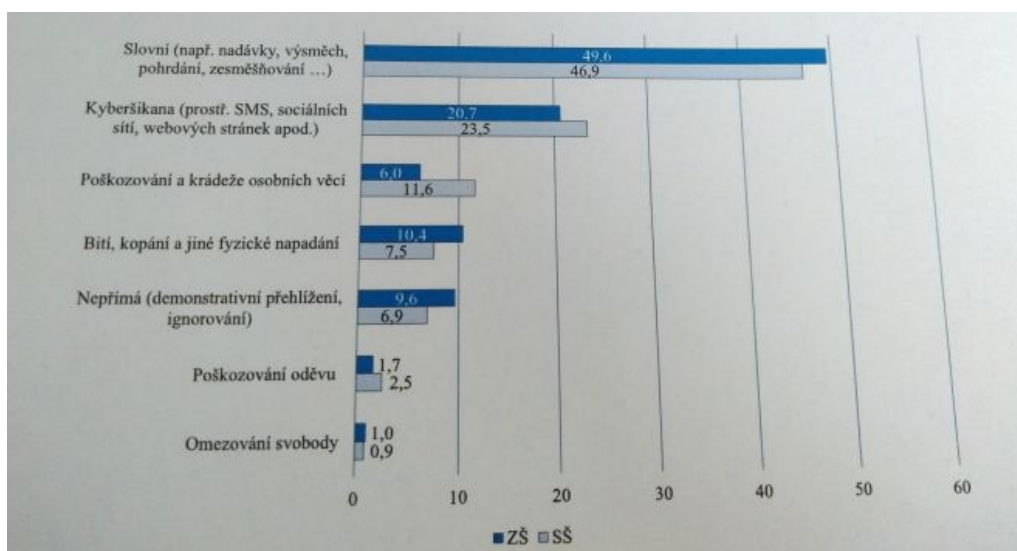
Metodik prevence je na téměř 70 % ZŠ. Dalšími podpůrnými profesemi jsou asistent pedagoga, školní speciální pedagog a školní psycholog, sociální pedagog, případně jiní specialisté. Znalosti v dané problematice si prohlubují a aktualizují především metodici prevence a výchovní poradci, již výrazně méně další pedagogičtí pracovníci škol.

⁴⁷ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN80-86642-08-9. s. 78.

⁴⁸ *Systém evidence preventivních aktivit*. [online]. [cit. 2023-06-22]. Dostupné z: <https://www.preventivni-aktivity.cz/ad2020.php>.

⁴⁹ *Národní ústav pro vzdělávání*. [online]. [cit. 2023-06-21]. Dostupné z: <http://archiv-nuv.npi.cz/projekty/rspp/skolni-metodik-prevence.html>.

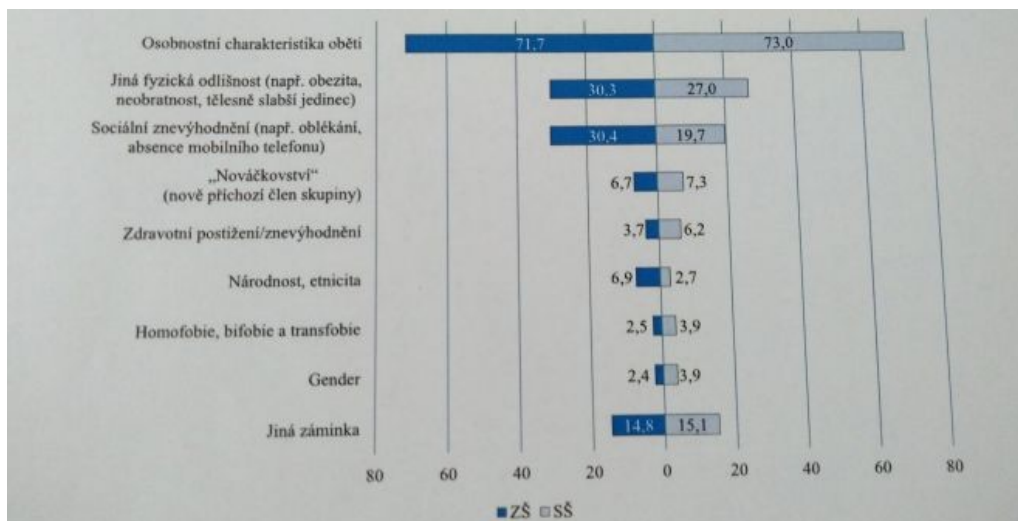
V posledních třech letech byla alespoň jednou mezi žáky řešena šikana v **57 % základních škol**. Ve srovnání se zjišťováním z roku 2015/2016 se jedná o nárůst o 10 p. b. Za vyšším podílem škol nemusí stát jen nárůst počtu případů šikany, ale i větší schopnost škol agresivní chování identifikovat, řešit, a tím pádem i vykazovat. K nejčastějším formám šikany mezi žáky se řadí verbální šikana a kyberšikana. Mezi uváděné záminky šikany patří mimo jiné také národnost, etnicita, v případě ZŠ byla uváděna v 6,9 %.⁵⁰

Obr. 1: Podíl škol, na kterých byl dle výpovědi metodiků prevence v posledních 3 letech řešen vybraný typ šikany (v %) ⁵¹

⁵⁰ *Tematická zpráva – Hodnocení rizikového chování žáků základních a středních škol.* [online]. Praha: Česká školní inspekce, 2023. [cit. 2023-06-21]. Dostupné z: <https://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-%E2%80%93-Hodnoceni-rizikoveho-chovani-za>.

⁵¹ Tamtéž.

Obr. 2: Uváděné záminky šikany (v %) ⁵²

Kromě šikany mezi žáky byla na školách řešena i šikana žáka vůči učiteli, na ZŠ se jedná o 7 % škol. Žáci nejčastěji napadají učitele verbálně, v kyberprostoru nebo je ignorují. Ve srovnání s rokem 2015/2016, kdy byla evidována jen v jednotkách případů, došlo k nárůstu, za kterým může být větší pozornost, jež školy problematice věnují. S kyberšikanou se potýkali v posledních třech letech na 21 % ZŠ. ⁵³

Pro posilování vztahů ve třídě jsou vhodné **třídnické hodiny**, ale z výpovědi žáků je patrné, že na více než polovině škol je třídní učitelé zařazují jen zřídka nebo nepravidelně a jejich hlavní náplň se zaměřuje na administrativně-organizační agendu, případně řešení aktuálních problémů, jiným aktivitám je věnováno výrazně méně prostoru. ⁵⁴

⁵² *Tematická zpráva – Hodnocení rizikového chování žáků základních a středních škol.* [online]. Praha: Česká školní inspekce, 2023. [cit. 2023-06-21]. Dostupné z: <https://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-%E2%80%93-Hodnoceni-rizikoveho-chovani-za>.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tamtéž.

Podle žákovské ankety se desetina z dotázaných na ZŠ setkala s tím, že se u nich ve třídě šikana vyskytla, ale ze strany školy nebyla řešena. Necelá polovina dotázaných žáků ZŠ má dle ankety zkušenost s řešenou šikanou, 41 % žáků vyšších ročníků základních škol se se šikanou ve třídě podle odpovědí v anketě nesetkalo. Zde dochází k nesouladu v hodnocení rozsahu šikany ve výpovědi žáků a metodiků prevence. Důvodem může být fakt, že u pracovníků školy byla zaznamenána jen část případů, buď o nich nebyli informováni, nebo jim nepřisuzují patřičnou důležitost.⁵⁵

Mezi nejčastěji využívané formy prevence rizikového chování na školách patří organizování preventivních programů, které je v gesci především metodika prevence. Školy při nich často spolupracují s odborníky z různých externích organizací, například s Policií ČR. Ukazuje se, že školy, které takovou spolupráci realizují ve větší míře, řeší v průměru méně případů šikany. Pro úspěšnou prevenci v oblasti rizikového chování je vhodné zapojit všechny aktéry, nejen pracovníky školy, ale i žáky, protože dobré vztahy, vzájemná důvěra, všímavost a spolupráce jsou důležitými předpoklady bezpečného prostředí.⁵⁶

Interaktivní platformu podpory duševního zdraví a prevence rizikového chování představila 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy. Aplikace nabízí katalog ověřených programů a intervencí zaměřených na tři oblasti prevence. V sekci s pravidly pro řízení školy k prevenci rizikového chování se zájemci například dozvědí, jak má škola komunikovat s rodiči a žáky a jak v ní nastavit zdravé a bezpečné prostředí.⁵⁷

⁵⁵ *Tematická zpráva – Hodnocení rizikového chování žáků základních a středních škol.* [online]. Praha: Česká školní inspekce, 2023. [cit. 2023-06-21]. Dostupné z: <https://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-%E2%80%93-Hodnoceni-rizikoveho-chovani-za>.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ *Digitalizací proti šikaně i drogám.* Týdeník školství. [online]. [cit. 2023-05-30] Dostupné z: <https://tydenik-skolstvi.cz/digitalizaci-proti-sikane-i-drogam/>.

1.6 Vyšetřování šikany

Škola by měla usilovat o včasné odhalení šikany a za tímto účelem mít nastavený funkční systém vzájemné komunikace mezi pedagogy o signálech, výskytu porušení pravidel, nebo jiných rizikových faktorech tak, aby byl pedagog vždy včas informován o tom, jaká atmosféra je v jeho třídě. Současně má škola nastaven pravidelný monitoring varovných signálů výskytu šikany a využívá k němu adekvátní nástroje.⁵⁸

Rodiče by měli svým dětem naslouchat a nezlehčovat, co jim vyprávějí. A snažit se přesně zjistit, co se dělo. Měli by se obrátit na školu, nebát se o šikaně promluvit otevřeně, například na třídní schůzce. V případě potřeby požádat ředitele o přeložení dítěte do jiné třídy, případně školy. Ale nejdříve si zkusit ověřit poměry, které vládnu na jiné škole.⁵⁹

Agresoři často popírají, že by se daného činu dopustili, nebo to připouštějí, ale považují ho za normální, přijatelný, popřípadě za něj odmítají nést odpovědnost. Někdy se hovoří o tzv. mechanismech morálního vyvazování, např. popisování násilností eufemickým jazykem (trochu jsme se kočkovali), výhodné srovnávání (to není nic proti tomu, co se děje na učňáku), morální ospravedlňování (chtěli jsme ho zocelit), rozptýlení odpovědnosti (byli u toho všichni).⁶⁰

1.6.1 Strategie vyšetřování šikany podle Koláře

Podle Michala Koláře, 2001 můžeme použít pětikrokovou univerzální strategii:

1. rozhovor s informátory a oběťmi;
2. nalezení vhodných svědků;

⁵⁸ *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních: s účinností od 2. 9. 2016.* [online]. Praha: Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy, 2014. [cit. 2023-05-21]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/38988/>.

⁵⁹ *Rodiče pozor! Šikana mezi dětmi je skryté nebezpečí!*. policie.cz. [online] [cit. 2023-06-21]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx>.

⁶⁰ ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. *Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5. s. 43.

3. individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoli však konfrontace obětí a agresorů!);
4. zajištění ochrany obětem;
5. rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.⁶¹

1.6.2 Překážky vyšetřování šikany

Vedení školy někdy nemá kvůli své pověsti zájem přiznat existenci šikany. Někdy brání řešení nepřehlednost situace, zapírání agresorů a strach obětí přiznat kompetentním osobám, že jsou týrány.⁶²

Pro většinu lidí bývá těžké přiznat, že je někdo týrá, šikanuje, resp. nemá rád. Každý člověk bez ohledu na věk touží po tom být oblíbený a uznávaný. Také nechce žalovat. Negativní roli také sehrávají názory na šikanované.⁶³

Podle Bendla vyšetřování šikany brání následujících 6 základních překážek (tzv. velká šestka):

1. od oběti lze těžko získat podrobnější a často i objektivní informace (z důvodu strachu, obavy ze ztráty posledních zbytků sebeúcty, zvnitřněný zákaz „bonzovat“, identifikace oběti s agresorem);
2. agresori často úporně a vynalézavě lžou;
3. svědci mají strach vypovídat, chápou to jako „bonzování“;
4. někteří rodiče agresorů chrání své děti za každou cenu, například bagatelizují situaci;
5. někteří rodiče oběti se obávají spolupracovat při vyšetřování (obava o zdraví dítěte v důsledku možné odvety agresorů jako reakce na vyšetřování);

⁶¹ KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování*. In BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN80-86642-08-9. s. 60-61

⁶² BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN80-86642-08-9. s. 67.

⁶³ Tamtéž, s. 73.

6. při některých typech pokročilých šikan pedagogové chrání vůdce agresorů a nevědomě brání vyšetřování (iniciátorem šikanování někdy bývá sociálně zdatný a na první pohled sympatický jedinec, který spolupracuje s učiteli, vychází jim vstříc, plní jejich požadavky, pomáhá jim dosahovat výukových cílů a udržovat kázeň ve třídě).⁶⁴

Pedagogové se nevědomky dopouštějí pochybení v šetření a napravení šikany. O hrubé chyby se jedná v případě konfrontace oběti a agresora, pokusy řešit podezření na šikanu „na rovinu“ se všemi členy kolektivu, snahami agresora se s obětí usmířit. Špatně vedené rozhovory s aktéry šikanování, nevytvoření vhodných podmínek pro rozhovor, nenavození vhodné atmosféry, rozplétání případu šikany rozhovorem s agresorem.⁶⁵

1.7 Řešení šikany

Škola má základní povinnost zajistit bezpečí všem žákům. Je také povinná řešit šikanu, jestliže se ve škole vyskytne.

Pokud škola šikanu neřeší, může podat kdokoli stížnost na Českou školní inspekci, která situaci prošetří. Je možné podat stížnost také orgánům činným v trestním řízení.⁶⁶

Řešením může být práce s agresory šikany na odstraňování sebestřednosti a rozvíjení empatie, tolerance, morálního jednání; poskytnout jí ochranu a bezpečí oběti, pomáhat zvládnout její sociální izolovanost, plachost, problémy ve společenském styku, budování sociálních kontaktů a pozitivní vztah ke škole,

⁶⁴ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN80-86642-08-9. s. 76-77.

⁶⁵ ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. *Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5. s. 43.

⁶⁶ JANOŠOVÁ, Pavlína a kol. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3. s. 233.

eliminovat strach ze šikany, který je pro oběti typický, rozlišovat způsoby výchovného poradenství podle typu agrese a závažnosti šikany.⁶⁷

Nutná je vždy následná individuální pedagogická práce s aktéry v šikaně i s celou třídou.⁶⁸

Pokud se někdo zastane šikanovaného, učitel by ve třídě neměl konkrétního zastávce vyzdvihovat a dávat ho ostatním za příklad. Takový postup by měl nejspíš opačný následek. Účinnější a vhodnější z hlediska celé třídy je povzbuzovat všechny žáky k tomu, aby se zastávali slabších. Tím je zároveň podporujeme v tom, aby v obraně napadeného navzájem spolupracovali. Taková obrana bývá mnohem účinnější. Větší šanci má učitel na úspěšné pedagogické zapůsobení, ocení-li toto chování, aniž by upozorňoval na toho, kdo se tak zachoval.⁶⁹

V souvislosti s výše uvedenou tzv. výchovou k násilí a nejen s ní se objevuje otázka, zda se má oběť šikanování postavit agresorovi tím, že se s ním popere. Někteří autoři to radí s tím, že agresora takové jednání odradí od jeho dalšího počínání, neboť si raději bude hledat snadnější kořist. Ale i v případě neúspěchu oběť může získat určité sebevědomí, že přestože nevyhrála, vyplyne z toho, že se nebála postavit na odpor, nevyhověla ponižujícím rozkazům agresora a zároveň vyslala pozitivní signál ostatním šikanovaným dětem.⁷⁰

U starších žáků, co má dělat oběť v případě šikany, se objevovaly tyto strategie:

1. ignorování útoků;

⁶⁷ JANOŠOVÁ, Pavlína a kol. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3. s. 182.

⁶⁸ Tamtéž, s. 239.

⁶⁹ Tamtéž, s. 261-262.

⁷⁰ BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN80-86642-08-9. s. 109.

2. asertivní vyjednávání a snaha něco změnit tak, aby se šikana neopakovala;
3. hledání opory u druhých, např. aby se obrátili na výchovného poradce;
4. pomsta.⁷¹

Učitel musí být všímavý, sledovat dění ve třídě, vztahy mezi dětmi, stupeň spolupráce nebo rivality. A informovat také kolegy. V případě, že učitel odhalí mezi dětmi šikanu, musí zaujmout jasné stanovisko a projevit nesouhlas s takovým jednáním veřejně před celou třídou. Rozhodný a nekompromisní postoj je důležitý jak pro oběť, které tím poskytuje podporu a ochranu, tak pro ostatní děti, které by měly poznat, že v humánní společnosti se takové chování netoleruje. Bezprostředně po odhalení události by měl následovat veřejný a přiměřený postih šikanujícího dítěte, ovšem s tím, že pedagog dá najevo, že neodsuzuje je samotné, nýbrž jeho chování.⁷²

V zahraničí se velmi osvědčily tzv. bully courts, což jsou dětské soudy, které pracují na základě předem stanovených pravidel chování ve škole. V Anglii tvoří dětské soudy čtyři děti, dvě z nich jsou zvoleny svými spolužáky a dvě učiteli. V čele s jedním představitelem školy coby čestným soudcem se tento soud schází pravidelně jednou týdně a samozřejmě kdykoliv v naléhavé situaci. Každý případ šikany se projednává veřejně za přítomnosti ostatních žáků, učitelů i rodičů. Soud navrhuje opatření k zvládnutí situace včetně postihu násilníků, která pak potvrdí vedení školy. Dále je důležité jednat s rodiči, a to nejen obětí, ale i agresorů, a žádat důslednou nápravu.⁷³

⁷¹ JANOŠOVÁ, Pavlína a kol. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3. s. 201.

⁷² LOVASOVÁ, Lenka. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2. s. 16.

⁷³ Tamtéž.

1.8 Trestní zodpovědnost, postihy

Při trestání bychom měli mít na paměti, že by případný trest měl sledovat pedagogické cíle. Pedagog nesmí dětského agresora odsoudit či odepsat, i když se mu jeho chování protiví.⁷⁴

Do zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů (školský zákon), byly v roce 2017 doplněny § 22a a 22b upravující práva a povinnosti pedagogických pracovníků a dále § 31 školského zákona o postupu v případě zvláště závažných porušení povinností stanovených zákonem. Cílem bylo mimo jiné reagovat na některé situace spojené s násilím a šikanou ve školách a zajištění lepší ochrany nejen žáků samotných před fyzickými a psychickými útoky, ale také zlepšení ochrany pedagogických pracovníků. Povinností pedagogických pracovníků je mimo jiné chránit bezpečí a zdraví dítěte, žáka a studenta a předcházet všem formám rizikového chování ve školách a školských zařízeních a svým přístupem k výchově a vzdělávání vytvářet pozitivní a bezpečné klima ve školním prostředí a podporovat jeho rozvoj.⁷⁵

Prováděcím předpisem školského zákona je vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. Tento právní předpis vymezuje základ systému školské prevence, definuje kompetence aktérů primární prevence (školní metodik prevence a metodik prevence v pedagogicko-psychologické poradně), ukládá školám za povinnost zpracovávat a uskutečňovat preventivní

⁷⁴ ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5. s. 52.

⁷⁵ *Národní strategie primární prevence rizikového chování na období 2019-2027*. [online]. Praha: MŠMT. [cit. 2023-06-21]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/narodni_strategie_primarni_prevence_2019_27.pdf.

program školy a stanovuje rozsah a standardní činnosti školských poradenských zařízení.⁷⁶

Rozšířeným a velmi nebezpečným mýtem je, že šikana mezi dětmi je z právního hlediska nepostižitelná. Při šikaně dochází k aktivitám, které mohou naplňovat skutkovou podstatu celé řady trestných činů (např. vydírání, omezování osobní svobody, útisk, ublížení na zdraví, poškozování cizí věci). Pokud soud shledá vinným mladistvého, neukládá mu trest, ale tzv. opatření, které může být výchovné, ochranné nebo trestní.⁷⁷

Trestní odpovědnost mladistvých (15-18 let) je posuzována soudy pro mládež podle zákona č. 218/2003 Sb., s ohledem na rozumovou a mravní vyspělost osoby, proti níž se vede trestní řízení. Osoba mladší 15 let není trestně odpovědná, ale soud pro mládež jí může uložit podle zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, některá z následujících doporučení: dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve střediscích výchovné péče, ochrannou výchovu.⁷⁸

Nesetkala jsem se s případem, kdy by byl za šikanu ve škole postihován rodič agresora. Zajímavý je výzkum právníka I. Gomzyaka, 2019, který se týká ukrajinských škol. V 58 % případů šikany byla postavena před soud matka účastníka vzdělávacího procesu, otec pouze ve 13 % případů. V případě učitelů to bylo 7 % a pouze ve 2 % případech nezletilý žák.⁷⁹

⁷⁶ *Národní strategie primární prevence rizikového chování na období 2019-2027*. [online]. Praha: MŠMT. [cit. 2023-06-21]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/narodni_strategie_primarni_prevence_2019_27.pdf.

⁷⁷ ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. *Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5. s. 51.

⁷⁸ *Rodiče pozor! Šikana mezi dětmi je skryté nebezpečí!*. policie.cz [online] [cit. 2023-06-21]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx>.

1.9 Shrnutí 1. kapitoly

V této kapitole jsem na základě prostudované literatury definovala pojem šikana, který může být zaměnitelný s jakoukoliv jinou agresí či škádlením. Má různé formy, nejčastěji verbální a fyzické útoky, a pokud se neřeší, stupňuje se, a následky mohou být dalekosáhlé. Náš před odborník na šikanu Michal Kolář označil 5 stádií tohoto negativního jevu. Z důvodu velkého dosahu je zvláště nebezpečným případem šikany kyberšikana.

Hlavními aktéry jsou agresor a oběť, někdy jedna a tatáž osoba může být agresorem i obětí zároveň, tzv. bully-victim, ale v podstatě jsou zasaženi všichni, kteří s šikanou mají co do činění. Nejlepší prevencí je budování otevřených, kamarádských a bezpečných vztahů ve škole. Učitelé by se proto měli mít na pozoru, měli by se snažit ve třídě vytvořit atmosféru otevřenosti a vzájemné důvěry, dbát na respektování školního řádu a stanovit si vlastní pravidla ve třídě, na kterých by měli spolupracovat i žáci, a všichni je dodržovat. Třídnické hodiny by měly sloužit nejen k vyřízení organizačních záležitostí, ale třeba i ke stmelování kolektivu. V případě, že k šikaně dojde, škola by před ní neměla zavírat oči, ale pokusit se ji co nejrychleji vyšetřit a zamezit jejímu dalšímu šíření. Pokud by to nebylo v silách školy, je možné se obrátit o pomoc na specializovanou organizaci, Českou školní inspekci, v případě zvláště nebezpečné agrese na Policii ČR.

⁷⁹ SOKURENKO, Valerii. Prevention and Counteraction to Bullying in Ukraine as a Negative Social Phenomenon. *Revista San Gregorio* [online]. Universidad San Gregorio de Portoviejo, 2022, 1(50), 216-233 [cit. 2023-07-02]. ISSN 2528-7907. Dostupné z: doi:10.36097/rsan.v0i50.2115.

2. kapitola – Ukrajinci v českých školách

Dne 24. února 2022 vypukl válečný konflikt, ve kterém Rusko napadlo Ukrajinu. Zvedla se vlna solidarity, materiální i finanční pomoci pro Ukrajinu a na Rusko byly uvaleny sankce. Evropské státy přijímaly uprchlíky, zajišťovaly jim ubytování, řada ukrajinských dětí byla přijata do českých škol. Pro mnohé z nich nemuselo být lehké často bez znalosti jazyka ve složité životní situaci se zařadit mezi české žáky. A ti je nemuseli dobře přijmout.

I vzhledem k tomu, že v průběhu vleklého a stále trvajícího válečného konfliktu se situace proměňovala. Počáteční soucit a nezištná pomoc přecházely v rozčarování a šířily se různé dezinformace, názory, zdali jim nepomáháme příliš, že je zapomínáno na české občany ve špatné sociální situaci apod. V této souvislosti jsem si kladla otázku, zda se nálady ve společnosti promítly do školního prostředí. 2. kapitola se tedy věnuje začleňování ukrajinských žáků do českých tříd, co může podpořit jejich integraci a co jí může naopak být překážkou. Špatná integrace, ale i jiné faktory mohou být zdrojem konfliktů mezi českými a ukrajinskými žáky, které by mohly dokonce přejít v šikanu.

2.1 Integrace do prostředí s odlišným mateřským jazykem

Předpokladem přijatelného přizpůsobení je poznání nového prostředí. Důležitou podmínkou je osvojení jazyka, schopnost komunikovat, orientovat se, pochopit pravidla chování. Cizinec musí vědět, co se od něj vyžaduje.⁸⁰ Nedostatečná znalost jazyka může dítěti přinášet zvýšenou zátěž v jiných oblastech. Je zátěží i pro učitele.⁸¹

⁸⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5. s. 608–615.

⁸¹ KOSTELECKÁ, Yvona a kol. *Žáci-cizinci ve školní třídě*. Praha: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2019. ISBN 978-80-7603-087-9. s. 19.

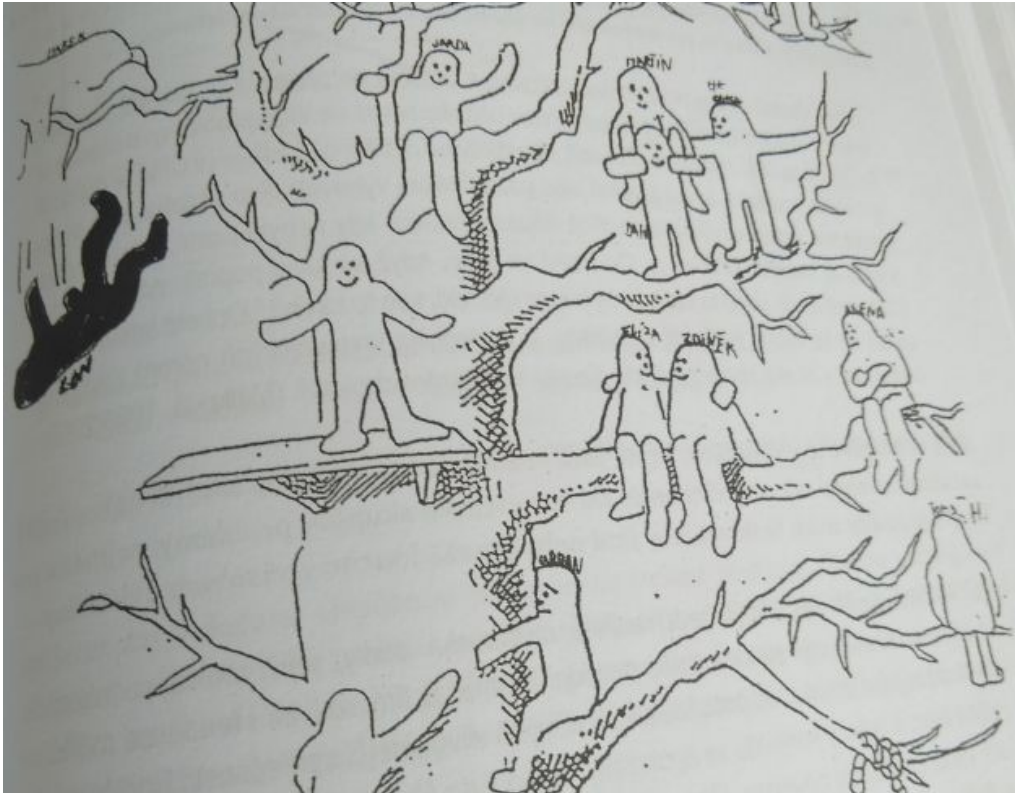
Migrace je spojena se ztrátou domova, který představoval zázemí a jistotu. I když emigruje celá rodina, zůstává v původní zemi mnoho lidí, k nimž měl člověk určitý vztah, tvořili zkrátka součást jeho sociálního zázemí. Jsou to prarodiče, přátelé, zvířecí mazlíčci, ale mohou chybět i jiní lidé, na něž byl člověk zvyklý, například sousedé. Běžné zážitky najednou nabývají svou nedostupností novou hodnotu - například západ slunce nad rodným domovem.⁸²

Migraci mohou předcházet traumatické zážitky. Mnozí zažili i přímé ohrožení své existence, smrt známých či blízkých lidí a zničení domova. A negativní zkušenost s akceptací v cizí zemi může posílit pocit ohrožení. Proto mívají migranti tendenci vytvářet separované komunity, které pro ně představují zdroj jistoty a pomáhají snižovat pocit izolace. Začlenění do nového prostředí s odlišným mateřským jazykem závisí mimo jiné na tom, zda zde cizinec jen pobývá dočasně a může se kdykoli vrátit, nebo zda se rozhodl, či byl donucen k definitivnímu přesídlení, na osobnosti člověka, ale také na tom, jak dalece je odlišná země, do které přichází, od jeho vlastní.⁸³

Tak tomu bylo v případě některých Ukrajinců. Traumatické zážitky, nejistota, co bude dále, odloučení od svých blízkých, mohli mít samozřejmě vliv na jejich fungování například v nové škole, na jejich vztahy se spolužáky.

⁸² VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN978-80-262-0696-5. s. 611.

⁸³ Tamtéž, s. 608.

Obr. 3: I takto může dopadnout migrant, pokud mu třída nepomůže⁸⁴

2.2 Nástup ukrajinských žáků do českých škol

Povinná školní docházka se vztahuje na cizince, kteří mají v ČR právo pobývat na dobu delší než 90 dnů (ať už se jedná o azyl, vízum za účelem strpění pobytu nebo za účelem dočasné ochrany nebo jiný právní titul). Zpracování traumatizujících událostí vyžaduje základní pocit bezpečí a často také odbornou pomoc. Dítě by před přijetím do školy nemělo prožívat akutní trauma, je nutné

⁸⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN978-80-262-0696-5. s. 609.

zabezpečit jeho duševní zdraví. Důležité je, aby se dítě do školy těšilo a nevnímalo pobyt ve škole v novém kolektivu jako další stresující událost.⁸⁵

Na děti cizince se obecně vztahuje povinné předškolní vzdělávání a povinná školní docházka.⁸⁶

Po dobu prvních 90 dnů pobytu na území ČR nástup do školy není nutný. V té době je možné využít například pobytu v adaptačních skupinách. Nástup do školy je vhodný až ve chvíli, kdy je dítě na něj připraveno a nevnímá jej jako stresující událost. Žák by neměl být zařazen o více než jeden ročník níže, než kam přísluší věkem.⁸⁷

Podle zákona č. 67/2022 Sb., o opatřeních v oblasti školství v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace (známý pod pojmem Lex Ukrajina) je „ředitel určené školy povinen rozhodnout o přijetí cizince ke vzdělávání, není-li překročen nejvyšší povolený počet dětí nebo žáků zapsaný v rejstříku škol a školských zařízení. Zařazuje cizince přednostně do tříd nebo oddělení nesložených výhradně z cizinců.“⁸⁸

Přesto se výhradně ukrajinské třídy v běžných základních školách najdou. Navštěvuje je 3,6 procenta ze všech ukrajinských dětí, které do Česka utekly před válkou. Většina školáků z řad ukrajinských uprchlíků se ale v Česku vzdělává ve třídách, které mají nejvýše pět dětí z Ukrajiny.

⁸⁵ *Vzdělávání ukrajinských dětí v ČR*. [online]. [cit. 2023-06-22]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/methodology/vzdelavani-ukrajinskych-deti-v-cr/>.

⁸⁶ Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Sbírka zákonů České republiky. [online]. [cit. 2023-6-16]. Dostupné z: [Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv - Ministerstvo vnitra České republiky \(mvcr.cz\)](#).

⁸⁷ *Metodické komentáře k zákonu Lex Ukrajina IV*. [online]. [cit. 2023-06-22]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/methodology/metodicke-komentare-metodicke-komentare-k-zakonu-lex-ukrajina-iv/>.

⁸⁸ Zákon č. 67/2022 Sb., o opatřeních v oblasti školství v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace. Sbírka zákonů České republiky. [online]. [cit. 2023-6-16]. Dostupné z: [Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv - Ministerstvo vnitra České republiky \(mvcr.cz\)](#).

Podle České školní inspekce s odkazem na data Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy do českých základních škol v září 2022 v souvislosti s válečným konfliktem na Ukrajině chodilo 39 478 ukrajinských dětí. V Česku je pro ně docházka do základních škol povinná, mnohé mají ale dvojí výuku, tedy v české a ve své původní ukrajinské škole. V listopadu 2022 uzavřela ČR s Ukrajinou dohodu o vzájemném uznávání vzdělávacích programů.⁸⁹

Tab. 1: Děti/žáci celkem a ukrajinské děti/žáci-azylanti/uprchlíci vzdělávající se v ZŠ k 30. 9. 2022 a k 31. 3. 2023⁹⁰

	Počet dětí/žáků celkem k 30. 9. 2022	Počet ukrajinských dětí/žáků – azylantů/uprchlíků		Podíl ukrajinských dětí/žáků – azylantů/uprchlíků z dětí/žáků celkem	
		k 30. 9. 2022	k 31. 3. 2023	k 30. 9. 2022	k 31. 3. 2023
Přípravné třídy a stupně	6 731	358	473	5,3 %	7,0 %

⁸⁹ ŠÁRA, Filip. *Pouze 3,6 procenta Ukrajinců chodí v Česku do tříd, kde se učí jen jejich krajané*. Novinky.cz. [online]. (21.1.2023) [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/veda-skoly-pouze-36-procenta-ukrajincu-chodi-v-cesku-do-trid-kde-se-uci-jen-jejich-krajané-40421026>.

⁹⁰ Tamtéž.

Základní školy	1 007 778	39 478	39 680	3,9 %	3,9 %
-----------------------	------------------	--------	--------	-------	-------

Od té doby se počet ukrajinských dětí na školách příliš nezměnil. Školy podle nových informací vykázaly k 31. březnu 2023 celkem 51 281 dětí a žáků - uprchlíků z Ukrajiny. Při srovnání s jejich počty k 30. září 2022 tedy došlo k nárůstu o 996 dětí a žáků z Ukrajiny.⁹¹

2.3 Potíže s integrací

Integrace je podmínkou k tomu, aby příchozí dostali šanci stát se rovnoprávnými členy společnosti, a mohli využít všechny svůj potenciál k osobnostnímu rozvoji. Často bývá doprovázena různými potížemi. Svůj podíl na tom mohou mít i učitelé. Mnozí jsou po dvou letech covidu-19 vyčerpaní, ponechání sami sobě napospas, část učitelů podlehla konspiracím a dezinformacím, což je zvláště nebezpečné v kontextu války v Ukrajině. Vliv na problémy s integrací má také v Česku přetrvávající hluboce zakořeněný strach z jiných kultur.⁹²

2.3.1 Předsudky vůči cizincům

Řada lidí může mít vůči Ukrajincům různé stereotypy a předsudky. Stereotyp bych definovala jako ustálenou představu, že přítomnost určitého znaku je provázána přítomností dalších konkrétních vlastností. Může se vyvinout v předsudek, který lze definovat jako převážně negativní, stabilní postoj k určitému objektu, který je iracionální, neboť člověk, který jej zastává, není

⁹¹ *Počty ukrajinských dětí ve školách se oproti září téměř nezměnily.* MŠMT. [online]. [cit. 2023-06-21]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/pocty-ukrajinskych-deti-ve-skolach-se-oproti-zari-temer>.

⁹² DEMČUK, Anna. *Promarněná příležitost. Mladí Ukrajinci jsou v českém školství ztraceni.* Deník Referendum [online] (28.10.2022) [cit. 2023-06-29]. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/34568-promarnena-prilezitost-mladi-ukrajinci-jsou-v-ceskem-skolstvi-ztraceni>).

ochoten změnit mínění na základě nových informací, a naopak pokud jsou tyto informace s předsudkem v rozporu, pak je buď ignoruje, nebo proti nim dokonce aktivně vystupuje. Etnický předsudek je antipatie, která vychází z chybné a strnulé generalizace.⁹³

Předsudky a stereotypy jsou přirozené, mohou být pozitivní, ale i velmi negativní, a velmi obtížně se překonávají či mění. Měli bychom o nich přemýšlet a umožnit stereotypně zařazenému člověku, aby se nám představil a abychom ho osobně skutečně poznali.⁹⁴

Děti přejímají negativní názory od rodičů, z médií, a to se pak může ve vztazích se spolužáky projevit. Tento předpoklad jsem si potvrdila při svém výzkumném šetření. Podrobněji o tom další kapitola.

2.3.2 Stigma

S výše uvedenými informacemi souvisí i termín stigma, který má zpravidla negativní konotaci – je to cosi hanebné a je známkou negativní odchylky od společenské normy. Podle Goffmana, 2003 stigma je v tomto smyslu chápáno jako rozlišovací znak, pomocí něhož lze relativně snadno identifikovat méněhodnotnou sociální skupinu či jedince. Goffman rozlišuje 3 typy stigmatu:

1. tělesná ošklivost - nedostatky a fyzické odchylky od toho, co je v dané společnosti považováno za normální: např. paraplegikové, obézní lidé, lidé s poškozením obličeje (atraktivnější jedinci vykazují nepříliš husté sociální sítě se slabšími vazbami);
2. údajné vady individuálního charakteru - vnímané jako slabá vůle, zhoubné návyky, alkoholismus, homosexualita, uvěznění apod.;

⁹³ ALLPORT, G. W. *O povaze předsudků*. In LEONTIYEVA, Yana, VÁVRA, Martin a kol. *Postoje i imigrantům*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., 2009. ISBN 978-80-7330-173-6. s. 26-27.

⁹⁴ TOLAROVÁ, B., HRADEČNÁ, M., ŠPIRKOVÁ, A. a kol. *Jsme lidé jedné Země: program prevence xenofobie a rasismu*. Praha: Portál, 2013. ISBN978-80-262-0376-6. s. 53.

3. kmenová stigmata rasy, národa, náboženství - jsou založena na členství v opovrhované rasové, etnické či náboženské skupině, mohou se šířit po rodových liniích a rovnoměrně kontaminovat všechny její členy, což vyplývá z různých výzkumů.⁹⁵

Stigma se pojí s vyloučením, základem je shoda v dané kultuře na tom, že určité znaky jsou důvodem právě k tomuto odmítnutí. Stigmatizovaní jsou tedy vyloučení z dané skupiny větším počtem jednotlivců, s tím souvisí i fakt, že stigmatizace bývá vnímána jako oprávněná, což může vést ke zvýšené míře negativního zacházení.⁹⁶

2.3.3 Případy agrese vůči ukrajinským žákům

V médiích – na internetu, v novinách i televizi jsem se snažila najít konkrétní případy agrese vůči ukrajinským žákům. Vyhledávala jsem je podle slovních spojení – Ukrajinci v českých školách, šikana Ukrajinců/ukrajinských žáků, integrace (inkluze, začleňování) Ukrajinců/ukrajinských žáků do škol apod.

V této souvislosti mi přišlo zajímavé zmínit výzkum Kabancové a Machovcové, 2018, ke kterému se ještě vrátím v následující části. Vyplynulo z něj, že děti-migranti mají vyšší šance stát se obětí různě závažné šikany. Většinou se jednalo o tzv. psychickou šikanu typu pošťuchování, provokování, urážek týkajících se vzhledu, oblékání, či původu. Autorky výzkumu v jednom případě zaznamenali i zastrahování a fyzické násilí. Odlišná státní příslušnost či jejich migrační zkušenost ale nebyla tím jediným a zásadním důvodem k šikaně, jak uváděli sami účastníci výzkumu. Nakonec byla nutná jejich aktivita a potřebné sebevědomí k tomu, aby se začali bránit a útoky na svou osobu zastavili.⁹⁷

⁹⁵ GOFMAN, Erving. *Stigma*. In KOSTELECKÁ, Yvona a kol. *Žáci-cizinci ve školní třídě*. Praha: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2019. ISBN 978-80-7603-087-9. s. 32.

⁹⁶ Tamtéž, s. 33.

⁹⁷ KABANCOVÁ, Nad'a a Kateřina MACHOVCOVÁ. Koukala jsem na to, jak si hrajou a mluví na sebe řečí, kterou vůbec nevnímám“: Jinakost u dětí s migrační zkušeností. *Pedagogická orientace* [online]. Brno: Pedagogická Orientace Journal, 2018, 28(2), 269-289 [cit. 2023-07-02]. ISSN 1211-4669. Dostupné z: doi:10.5817/PedOr2018-2-269.

Děti s migrační zkušeností se ve školním prostředí primárně setkávají s majoritní kulturou a dochází tedy k procesu akulturace, vžívání do jiné kultury. Ve srovnání s ostatními komunitami cizinců jsou Ukrajinci kulturně i jazykově Čechům poměrně blízcí. Jejich zapojení do české společnosti tak v celospolečenském měřítku obvykle probíhá bez větších problémů.⁹⁸

V médiích jsem zaznamenala případy šikany ukrajinských dětí ze strany českých dětí spíše ojediněle. Hovořilo se o případu základní školy, kde české děti měly svým ukrajinským spolužákům při vstupu do třídy pouštět ruskou hymnu. Nebo šlo o posměch či plivání do sešitu a došlo i k fyzické agresi. Podle expertů se však nejednalo o nenávist dětí, ale jejich rodičů, kteří to na ně přenášejí. Nebo se tyto útoky dávaly do souvislosti s tím, že umí hůře česky, jinak vypadají, jsou nově příchozí, nesou si stigma, odlišují se. Takže zde opět docházím k názoru, že významným faktorem ke vzniku nějakého agresivního jednání vůči druhému je odlišnost.⁹⁹

Nedávno televize Nova informovala o případu holčičky, která si ze školního výletu přinesla traumatický zážitek. České děti ji udeřily a plivly jí do obličeje za to, že je Ukrajinka.¹⁰⁰

Tento případ skončil až u prezidenta Pavla, je tedy vidět, že na tuto problematiku je kladen důraz a Ukrajinci se nyní těší zvýšenému zájmu.

⁹⁸ KABANCOVÁ, Nad'a a Kateřina MACHOVCOVÁ. Koukala jsem na to, jak si hrajou a mluví na sebe řečí, kterou vůbec nevnímám“: Jinakost u dětí s migrační zkušeností. *Pedagogická orientace* [online]. Brno: Pedagogická Orientace Journal, 2018, 28(2), 269-289 [cit. 2023-07-02]. ISSN 1211-4669. Dostupné z: doi:10.5817/PedOr2018-2-269.

⁹⁹ DOHNALOVÁ, Anna. *Nenávist ve školních lavicích. Ukrajinské děti se v Česku setkávají se šikanou*. Aktuálně.cz [online] (27.10.2022) [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nenavist-ve-skolnich-lavicich-ukrajinske-deti-se-v-cesku-set/r~844d511a55c411ed82b7ac1f6b220ee8/>.

¹⁰⁰ HORVÁTH, Ivo. *Odporné chování v české škole. Jsem z Ukrajiny, řekla holčička, poplivali ji*. tn.nova.cz [online] (7.6.2023) [cit. 2023-06-30]. Dostupné z: https://tn.nova.cz/zpravodajstvi/clanek/508181-bezprecedentni-utok-na-ukrajinkou-skolacku-spoluzaci-na-ni-plivali?campaignsrc=tn_clipboard.

2.3.4 Zkušenost ze zahraničí

Potíže s příchodem ukrajinských žáků do škol zažívají i v sousedním v sousedním Německu. Například bojují s nedostatkem psychologů specialistů s potřebnými jazykovými a kulturními znalostmi. Ukrajínští žáci jsou traumatizováni, v důsledku toho bývají agresivní, narušují hodiny.¹⁰¹

Žákům také chybí podpora rodičů, protože ti sami těžko čelí nejistým vyhlídkám do budoucna. Role mezi dětmi a rodiči – většinou matkami, protože otcové bojují na Ukrajině – jsou často obrácené. Děti přebírají úkoly, které přísluší jejich rodičům. Přitom každý den slyší, jak jsou rodiče s touto nedobrovolnou emigrací nespokojeni a že se chtějí co nejdříve vrátit. V této situaci si kladou otázku, proč by se vůbec v hostitelské zemi měli začleňovat, hledat si tu přátele apod.¹⁰²

2.4 Klima třídy

Na řadu procesů, které probíhají ve třídě, má významný vliv klima školní třídy, případně školy. Termín klima třídy v odborné literatuře poprvé použil Moos, 1974, který takto označoval hlavní rysy atmosféry vzdělávacího prostředí, ve které studenti získávají (nezískávají) znalosti, dovednosti a postoje považované za důležité pro své vzdělání a sociální rozvoj. Pozitivní klima školy zahrnuje normy, hodnoty, očekávání, které podporují, aby se lidé cítili sociálně, emocionálně a fyzicky v bezpečí. Postavení žáků-cizinců v hierarchii školní třídy oproti českým žákům může záviset na jejich individuálních

¹⁰¹ BAUTZ, Nina. *Traumatisiert und einsam: Schüler aus der Ukraine leiden in Bayerns Klassenzimmern – „manchmal aggressiv“*. tz.de [online] (27.2.2023) [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <https://www.tz.de/muenchen/region/muenchen-schueler-aus-ukraine-bayern-schulen-traumatisiert-fachkraeftemangel-rektorin-92106933.html>.

¹⁰² ANDERS, Florentine. *Warum die Probleme der ukrainischen Schüler so komplex sind*. Deutsches Schulportal [online] (9.6.2023) [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <https://deutsches-schulportal.de/schulkultur/warum-die-probleme-der-ukrainischen-kinder-so-komplex-sind/>.

charakteristikách, ale i na zvládnání jazyka, zemi původu apod., jak už uvedeno také výše.¹⁰³

Přátelství žáků-cizinců a žáků majoritní populace mohou zkomplikovat značné rozdíly způsobené kulturními vlivy, náboženskou preferencí, zkušenostmi, tradicemi, zvyky a dalšími, což může vzájemné utváření přátelství obou těchto skupin zkomplikovat. Žáci – migranti, v tomto případě Ukrajinci, by měli dostat prostor prezentovat fakta o své zemi.¹⁰⁴

2.4.1 Podpora prostřednictvím asistenta pedagoga

Dobrému klimatu ve třídě může napomoci podpora asistenta pedagoga. Mimo jiné i proto, že se vzdělávací systém u nás a na Ukrajině liší, v souvislosti s příchodem desítek tisíc ukrajinských dětí do českých škol připravilo MŠMT od tohoto školního roku zvláštní podporu integrace ukrajinských dětí a žáků prostřednictvím pozice ukrajinského asistenta pedagoga.¹⁰⁵

Jak tedy mohou učitelé a asistenti napomoci dobrým vztahům ve třídě, aby se zde nevyskytly negativní jevy typu šikana?

- Jít příkladem, být dobrým vzorem v chování a komunikaci, povzbuzovat přijetí a začleňování různorodých žáků;
- Umožnit, podporovat a rozvíjet interakce mezi žáky;
- Dohlížet na děti a žáky v prostorách školy i mimo ni a je-li to možné, z adekvátní vzdálenosti, aby byla umožněna také kvalitní vzájemná vrstevnická interakce.¹⁰⁶

¹⁰³ KOSTELECKÁ, Yvona a kol. *Žáci-cizinci ve školní třídě*. Praha: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2019. ISBN 978-80-7603-087-9. s. 15.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 25-30.

¹⁰⁵ *Stručný průvodce pro asistenty pedagoga podporující děti a žáky z Ukrajiny*. [online]. [cit. 2023-06-22]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/methodology/strucny-pruvodce-pro-asistenty-pedagoga-podporujici-deti-a-zaky-z-ukrajiny/>.

¹⁰⁶ Tamtéž.

Pokud se u ukrajinského žáka projeví trauma, může mu pomoci, že se ve škole cítí vítán a zažívá přijetí. Stoupá i jeho motivace k učení a minimalizují se výchovné problémy. Buduje se jeho pocit jistoty a bezpečí, povzbudí jeho sebedůvěra, podporuje se pohoda a dobré vztahy.¹⁰⁷

2.5 Multikulturní výchova

V České republice je pojem multikulturní výchova (MKV) používán jako zastřešující označení pro pedagogickou práci s diverzitou ve třídách. Je to práce z mnoha důvodů obtížná. Na pedagoga jsou kladeny velké nároky co do širě teoretických znalostí, ale i co do zvládnutí komplikované metodiky.¹⁰⁸

Dva základní teoretické principy či přístupy, z kterých MKV vychází, jsou:

1. **kulturně-standardní přístup**, zaměřený primárně na skupinovou příslušnost. Tento přístup je založen na přesvědčení, že pro zlepšení vzájemných interkulturních vztahů je nutné tyto rozdíly pochopit a naučit se je respektovat, adekvátně na ně reagovat a efektivně s nimi zacházet.
2. **transkulturní přístup** zaměřuje svou pozornost primárně na jednotlivce. Namísto popisu jednotlivých sociokulturních skupin začíná přemýšlením o příčinách a hranicích odlišností každého z nás. Hovoří o zkušenostech jednotlivce, které se projevují při vzájemném setkání s druhým jako kulturní rozdíl. Je to směr, který vychází z reálných zkušeností a příběhů lidí.¹⁰⁹

Citlivější k individuálním potřebám dítěte i pedagoga je transkulturní přístup. Základem je ochota připustit, že pohled na danou věc jiného člověka, systém

¹⁰⁷ *Stručný průvodce pro asistenty pedagoga podporující děti a žáky z Ukrajiny*. [online]. [cit. 2023-06-22]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/methodology/strucny-pruvodce-pro-asistenty-pedagoga-podporujici-deti-a-zaky-z-ukrajiny/>.

¹⁰⁸ *Multikulturní výchova*. [online]. [cit. 2023-06-30]. Dostupné z: <https://inkluzivniskola.cz/multikulturni-vychova>.

¹⁰⁹ Tamtéž.

hodnot, zvyky a rituály i představa o tom, co je a co není normální, se mohou zásadně lišit od našich a že je tato odlišnost legitimní.¹¹⁰

2.4.1 Multikulturální témata ve školním vzdělávacím programu

Například program Lidé jedné země, určený pro žáky 7. - 9. tříd ZŠ, je preventivní program proti rasismu a xenofobii. Program vede zkušený koordinátor, pedagogovi nabízí možnost jiného pohledu na žáky, pohledu, který je chápe především jako lidi, kteří mají svůj bohatý vnitřní život, o který jsou ochotni se podělit. Zahrnuje interaktivní formy práce, jako je zážitková pedagogika (pedagogický směr, který využívá zážitku jako prostředku ke vzdělávání a pomáhá hlubšímu zvnitřnění poznatků včetně změny postojů) a sociálně-psychologické hry, práci s filmovými ukázkami, situační hry apod.¹¹¹

Při využívání tohoto a podobných programů by měla platit základní pravidla pro bezpečné prostředí:

- dovolená je jakákoliv otevřenost v komunikaci;
- každý má právo vyslovit svůj názor, byť pro ostatní nemusí být správný;
- mimo program se nedoporučuje rozebírat kontroverzní témata a názory účastníků;
- využívá se princip tzv. zpětné vazby, kterou je společné sdílení a konfrontace zážitku všech členů skupiny (třídy), protože jedině tak si mohou účastníci uvědomit své reakce a své prožívání.¹¹²

Sociálně-psychologické hry mohou být seznamovací, rozehřívací, didaktické, tematické, sebepoznávací, hry zaměřené na rozvoj tvořivosti. Umožňují navodit různé zážitky (diskriminace, skupinová kooperace, skupinová identita,

¹¹⁰ *Multikulturální výchova*. [online]. [cit. 2023-06-30]. Dostupné z: <https://inkluzivniskola.cz/multikulturni-vychova>.

¹¹¹ TOLAROVÁ, B., HRADEČNÁ, M., ŠPIRKOVÁ, A. a kol. *Jsme lidé jedné Země: program prevence xenofobie a rasismu*. Praha: Portál, 2013. ISBN978-80-262-0376-6. s. 19.

¹¹² Tamtéž.

uplatňování stereotypů a reakce na ně, jinakost žáků ve třídě, která by se považovala za homogenní). Děti nejsou vystaveny tlaku hodnocení ani stresu z neúspěchu. Jsou to hry, kde nikdo neprohrává. Účastník není nucen radovat se z neúspěchu ostatních, protože to zvyšuje jeho šanci na vítězství, ale prostřednictvím her se učí kooperaci, akceptování sebe samého a druhých. Tyto hry se mohou použít při práci se šikanou nebo při stmelování třídních kolektivů, při výuce o migraci, přítomnosti migrantů v hostitelské společnosti, při výuce o lidských právech či při tematizování stereotypních a předsudečných postojů.¹¹³

Širokou paletu různých her tematicky rozdělených na hry, aby se žáci lépe vzájemně poznali, aby uměli lépe spolupracovat, aby uměli efektivně řešit konflikty, aby spolu jednotlivé skupiny ve třídě dobře vycházely, lze najít v materiálu Nápadník 65 aktivit. Třída v pohodě aneb aktivity pro podporu dobrých vztahů mezi žáky.¹¹⁴

2.4.2 Program Stojím při tobě

S integrací ukrajinských žáků do českých tříd může pomoci řada organizací či programů. Zaujal mě program STAND BY ME / STOJÍM PŘI TOBĚ, který je prevencí šikany, outsiderství, absence ve výuce, konfliktů v kolektivu, psychických problémů, špatného prospěchu a předsudků. V současné době funguje v České republice, na Slovensku a v Rumunsku. Pomáhá dětem a mládeži (13-24 let) v obtížné životní situaci se seberealizací a začleněním do kolektivu vrstevníků. Jak cizincům a dětem z Ukrajiny, tak i jinak znevýhodněným českým dětem. Programu se účastní dvojice složené vždy z jednoho českého a jednoho ukrajinského žáka. Ty si vyberou činnost, která je baví, za pomoci dospělého mentora si vytyčí společný cíl na tříměsíční období a

¹¹³ TOLAROVÁ, B., HRADEČNÁ, M., ŠPIRKOVÁ, A. a kol. *Jsme lidé jedné Země: program prevence xenofóbie a rasismu*. Praha: Portál, 2013. ISBN978-80-262-0376-6. s. 27-28.

¹¹⁴ ŠMEJKALOVÁ, Radka a Kateřina SCHMIDOVÁ. *Nápadník 65 aktivit. Třída v pohodě aneb aktivity pro podporu dobrých vztahů mezi žáky*. [online]. [cit. 2023-05-21]. Dostupné z: https://inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/napadnik_scio_0.pdf.

pak se schází k aktivitám, které jim pomáhají lépe se seznámit a komunikovat. Smyslem projektu je pomoci ve školách vytvořit rovnocenné a přátelské prostředí, ve kterém se mladí lidé budou cítit bezpečně, budou se poznávat a spolupracovat pod vedením mentora na malých projektech dle vlastního zájmu.¹¹⁵

2.5 Shrnutí 2. kapitoly

V 2. kapitole jsem se věnovala těžkostem spojeným s migrací. Migranti, v tomto případě Ukrajinci prchající před válkou, se ocitají v cizí zemi, ztratili domov a dřívější sociální vazby, slyšají špatné zprávy ze své země. Protože se na dětské uprchlíky vztahuje povinná školní docházka, nastoupili do českých škol. Pomoci začlenit se jim mohou například ukrajinské asistentky, pro učitele je k dispozici řada materiálů poskytující rady v náročné situaci. Pomocnou ruku nabízejí různé organizace. Přestože se v České republice zvedla obrovská vlna solidarity, někteří Ukrajinci mohou zažívat ze strany hostitelské země také nepřijetí. Mohou se cítit stigmatizováni a objevily se i případy šikany. Záleží tedy čistě na pedagogických pracovních a spolužácích, jaké klima třídy vytvoří, aby se jejich vrstevníci cítili dobře. A to je velká výzva, protože přijmout jinakost bývá velice těžké.

Jaké mohou být potíže s integrací a jak k ní přistoupili ve třídách mých informantů, kteří mi poskytli rozhovory, budu uvádět i v následující kapitole, protože to úzce souvisí s tématem mé diplomové práce.

¹¹⁵ HESOVÁ, Anežka. *Do posilovny se „svým“ Ukrajincem*. HN.cz [online] (29.11.2022) [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c1-67143070-do-posilovny-se-bdquo...>

3. kapitola – Výzkumné šetření

V této části popisuji výzkumné šetření, které bylo v mé diplomové práci realizováno, včetně stanovení hlavního výzkumného cíle a dílčích cílů, které vedou k jeho naplnění.

Hlavním cílem mé diplomové práce Šikana na základních školách v souvislosti s ukrajinskými žáky **je zjistit, zda na základních školách dochází k šikaně ukrajinských žáků, v jaké formě se nejčastěji projevuje a jak je řešena.**

Dílčí cíle:

- zjistit, zdali probíhá šikana na základních školách všeobecně, jaké jsou její formy, případně průvodní jevy, a jestli je nějaký rozdíl v přístupu k tomuto jevu nyní a v dřívější době (cca před 8 a více lety);
- zjistit, na jaké úrovni je prevence tohoto negativního jevu;
- zjistit, jak učitelé hodnotí začleňování ukrajinských žáků do třídního kolektivu.

Tyto cíle jsem transformovala do následujících otázek, které jsem kladla svým informantům – učitelům na pražských základních školách.

Tab. 2: Otázky pro informanty

Oblast	Otázky
Ukrajínští žáci	Jak ukrajinské žáky, příchozí v souvislosti s válkou na Ukrajině, přijal kolektiv? Jakým způsobem probíhalo jejich začleňování do třídního kolektivu? Řešili jste při tom nějaké problémy?

	<p>Pozorovala jste, že se během doby jejich dosavadní školní docházky proměňoval postoj ostatních žáků vůči nim?</p>
<p>Šikana</p>	<p>Vaše zkušenost se šikanou je z dřívějšíka nebo ze současnosti?</p> <p>V současné době se na vaší škole děje?</p> <p>Jakou formou probíhala/probíhá?</p> <p>Jakým způsobem se řešila/se řeší?</p> <p>Proč myslíte, že k ní docházelo/dochází?</p> <p>Myslíte si, že je nějaký rozdíl ve formě, v přístupu k šikaně ve škole nyní a dříve (na začátku vaší praxe)?</p> <p>Došlo k nějakému posunu od doby před migrační vlnou a nyní?</p> <p>Co je podle vás nejdůležitější, aby k šikaně ve školách nedocházelo?</p> <p>Co je podle vás nejdůležitější udělat, když už k šikaně dojde?</p> <p>Jaký postoj má vedení školy? Podporuje vás učitele, když se vyskytne nějaký problém se šikanou nebo se chcete v tomto směru vzdělávat?</p>

Základní otázky na informanta a školu	Vaše funkce ve škole
	Vaše délka praxe ve školství
	Celkový počet žáků ve škole
	Počet ukrajinských žáků ve škole

3.1 Metodologie výzkumu

Svůj výzkum jsem zaměřila na pražské základní školy za použití kvalitativní výzkumné strategie - polostrukturované rozhovory.

Nejdříve jsem zvolila výběr základních škol v Praze. Zaměřila jsem se na základní školy s větším počtem žáků, tedy spíše sídlištní školy. Oslovila jsem e-mailem ředitele/ředitelku školy cca ve 20 školách s žádostí o rozhovor do diplomové práce.

Touto formou se ozvala pouze jedna informantka, musela jsem tedy zvolit jinou strategii získávání informantů. Na webových stránkách základních škol jsem vyhledávala kontakty na vedoucí poradenského střediska, metodiky prevence nebo výchovné poradce, protože jsem se domnívala, že ti by mi o sledované problematice mohli říci nejvíce, a poté jsem je kontaktovala telefonicky. Tak se mi podařilo získat další informanty a jejich prostřednictvím, tzv. metodou nabalování sněhové koule¹¹⁶, jsem oslovovala další na spřátelených školách.

Můj vzorek vytvoří 9 informantů z 8 základních pražských škol, kteří poskytnou hloubkové rozhovory (viz následující tabulku). Až na jednu výjimku jde o ženy, učitelky, metodičky prevence nebo výchovné poradkyně, některé byly i ve vedení školy.

¹¹⁶ ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, s. r. o., 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

Na jedné škole to byly 2 informantky, které mi najednou poskytly rozhovor, zástupkyně ředitele se zaměřením na cizince a metodička prevence.

Jediný muž, který se rozhodl podílet na mé diplomové práci, je výchovný poradce na zkrácený úvazek na základní škole, a také etoped, který má dlouholetou praxi při práci s dětmi a mládeží s výchovnými problémy, včetně žáků cizinců.

Tab. 3: Výzkumný soubor – pedagogičtí pracovníci

Informanti	Funkce ve škole	Počet let praxe	Škola	Počet žáků přibližně	Počet UK žáků přibližně
I 1 - Simona	Učitelka Metodička prevence	17	ZŠ Praha 3 – zaměřená na žáky se speciálními vzdělávacími potřebami	300	60
I 2 - Pavlína	Zástupkyně ředitelky - oblast prevence	8	Sídlištní ZŠ Praha 11	700	40
I 3 – Klára; Monika	Učitelka, zástupkyně ředitele; Učitelka, metodička prevence	18; 8	Sídlištní ZŠ Praha 4	700	70

I 4 - Helena	Učitelka, vedoucí školního poradenského centra, výchovní poradkyně	35	Sídlištní ZŠ Praha 11	900	2/3 v každé třídě
I 5 - Martin	Metodik prevence	29	ZŠ Praha 2, blízko centra Prahy	600	1 celá třída; cca 1 v jiných třídách
I 6 - Magda	Zástupkyně ředitelky, výchovní poradkyně	37	Sídlištní ZŠ Praha 8	600	40
I 7 - Ivana	Učitelka, výchovní poradkyně	30	ZŠ Praha 10 v zeleni	500	40
I 8 - Věra	Učitelka, výchovní poradkyně	20	Sídlištní ZŠ Praha 10	600	50

Rozhovor jsem uvedla navozením příjemné atmosféry v podobě drobného dárku pro děti a ujištěním (formou podepsání informovaného souhlasu), že budu respektovat zásady stanovené v Nařízení Evropského Parlamentu a Rady EU 2016/679 z 2016 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů – GDPR. Získané informace

budou použity jen za účelem této diplomové práce, ve které nebude zveřejněno jméno informanta/informantky, případně dalších osob v rozhovoru jmenovaných, nebude zveřejněn název a adresa školy, které se informace týkají. Jména informantů (viz tab. 3) nejsou tedy pravá.

Rozhovory probíhaly v období od března do června 2023 ve školách - na pracovišti mých informantů. Většinou v kabinetu, jednou to bylo v příjemné místnosti, tzv. obývací, který sloužil jako odpočinková místnost pro učitele, kteří tam po dobu našeho rozhovoru chodili, což ale na druhou stranu bylo nepříjemné a rušivé. Přesto si myslím, že prostředí sdělení mých informantů nijak neovlivnilo. Rozhovory trvaly většinou od třiceti minut do jedné hodiny, nahrávala jsem je na diktafon, a následně doslovně přepisovala. Vybrané citace z rozhovorů uvádím v následující podkapitole. U témat, která jsem považovala za zvláště důležitá, je jich více.

Během rozhovorů bylo často nutné klást informantům ještě doplňující otázky, protože ne vždy jsem hned napoprvé dosáhla očekávaného výsledku. Někdy se totiž informanti zdráhali jít do hloubky problému, možná z důvodu, aby příliš neodkryli problémy, které se na škole vyskytují nebo o někom nehovořili tak, aby se případně z popisu nepoznalo, o koho jde.

Ve výzkumu jde o zachycení zkušenosti aktérů s nějakým jevem, tedy o jejich porozumění danému jevu. Získaná data jsem analyzovala prostřednictvím otevřeného kódování.

Analyzovaný text – přepsané rozhovory - jsem rozdělila na jednotky – odstavce, kterým jsem přidělovala kódy – pojmy, které nejvíce vystihovaly daný odstavec. Postupně vznikl seznam kódů, které jsem seskupila podle podobnosti a podle příslušnosti ke stejnému jevu podřadila pod následující kategorie (viz tab. 4).

Tab. 4: Seznam kódů a kategorií

Kód	Kategorie
tolerance agrese šikana důvody problémového chování posun ve vztazích během válečného konfliktu	vztahy ve třídě
důvody formy agresor oběť psychické problémy	šikana
programy zážitkové akce externí organizace pravidla školní řád dozor komunikace důvěra	prevence agresivního chování/šikany

rodiče učitelé vzdělávání podpora vedení	
zjišťování šikany výchovná komise Česká školní inspekce (ČŠI) Orgán sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD) policie individuální plán	řešení agresivního chování/šikany
problémy na straně Čechů problémy na straně Ukrajinců komunita názory z rodin osobnost ředitele vliv učitele specializovaní pracovníci	integrace

Následně jsem zvolila techniku, kterou Švaříček a Šed'ová, 2014 popisují jako vyložení karet. Na základě kategorií vzniklých z otevřeného kódování jsem

sestavila jakýsi model třídy na základní škole na základě narací mých informantů s jejími klady i zápory.¹¹⁷

3.2 Výsledky výzkumu – šikana na základních školách

Po prostudování materiálů jsem měla pocit, že šikana na školách snad ani nemůže být, protože školy jsou na výskyt negativních jevů připravené. Mají speciálně vyškolené pracovníky, kteří vědí, co sledovat, mají mnoho možností, jak se vzdělávat v této problematice, metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, kde je stanoven postup, jak se při výskytu šikany zachovat, konají se preventivní programy a žáci jsou systematicky vedeni k vytváření přátelských a pozitivních vztahů mezi sebou, což podporují různé zábavné hry a stmelovací akce. A pokud by ani toto nestačilo, škola může povolat na pomoc specializovanou organizaci, která by si měla umět poradit. Můj předpoklad tedy byl, že agresivní chování se objevuje, ale řeší se hned v zárodku, takže se nestačí rozvinout v šikanu, nebo se maximálně vyskytne stádium 1.

3.2.1 Výskyt šikany

Můj předpoklad potvrdili dva informanti, kteří tvrdili, že určitá forma agrese se na jejich škole vyskytuje, ale odmítli ji nazývat šikanou. Nebyla splněna základní kritéria, která jsem uváděla v kapitole 1.1.:

1. záměrné, respektive agresivní jednání vůči druhému,
2. jeho opakovanost a
3. nerovnováha síly mezi jednajícím a tím, kdo je agresivnímu jednání vystaven.

Oba dva také zmiňovali jako významný faktor osobu pana ředitele, který vede školu přísně a nic takového by tam nestrpěl.

¹¹⁷ ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. Praha: Portál, s. r. o., 2014. ISBN 978-80-262-0644-6. s. 226.

Všichni ostatní připustili, že se na jejich škole šikana vyskytla, i když třeba momentálně konkrétní případ šikany neřeší.

„Je toho plno, víc a víc, přestože se dělají programy, třídnické hodiny, ve všech možných školských zařízeních od školek po vysoké. U nás slovní i fyzické útoky, max 2. stádium (viz 5 stádií šikany podle Michala Koláře, které jsem popisovala v kapitole 1.1), když se přehlédnou varovné příznaky, tak může dojít k dalším stádiím.“ (Simona)

Někteří dokonce tento jev považují tak nějak za přirozený. Také hovořili o nevhodném, neslušném chování dětí k sobě navzájem.

„Řešíme tady různá stádia šikany každý rok, tomu nejde předejít, bylo by divný, kdybychom neměli. V současné době aktuálně případ šikany neřešíme, máme ale náročné třídy, tak asi bude 1. stupeň - ostrakismus, dál ne. Občas bylo i pokročilejší, dokážeme to detekovat zavčas, fyzické ne, spíš slovní, kyberšikana.“ (Pavčina)

„Šikana tady probíhá. To víte, že jo. S paní ředitelkou jsme nastoupily před 6 roky, to se tady šikana vůbec neřešila, nevím, jestli to kolegové viděli nebo neviděli, pak jsme tady tahali kostlivce ze skříně, 2 roky jsem se nezastavila.“ (Helena)

„Objevují se náznaky, paní metodička prevence šetří v nějaké třídě, že by tam byla šikana, v loňském roce v 5. ročníku jeden případ vyhodnotili jako šikanu, rodiče agresora to popírali, rodiče oběti tehdy volali Českou školní inspekci, nerozporovala, že by to nebyla šikana. Jinak se spíš jedná o velmi nevhodné chování a překračování norem, není to zaměřeno proti jednomu, ale k sobě navzájem se děti chovají velmi nevhodně.“ (Ivana)

Ve svém výzkumném šetření jsem se zaměřovala na šikanu mezi žáky, jedna z informantek mi však vyprávěla o velmi nevhodném chování skupinky chlapců,

které mi jako šikana nepřípadalo. Když jsem se na problém zaměřila hlouběji, Magda ho označila jako šikanu vůči učitelům.

„Je to taková skupinka 4-5 chlapců v 6. třídě, kteří tu třídu totálně rozvracejí, v každé situaci, v každé hodině, tam musí přijít člověk, z kterého mají respekt, ví, že s ním nebude ta sranda. Ale jsou tam děti, teď to řeknu hloupě, kterým by se dalo vysmívat od pohledu, ale oni už si na ně zvykli, buď je ignorují, ti si žijí ve své bublině, a oni je nechávají žít.“ (Magda)

3.2.2 Formy šikany

Šikana tedy na základních školách stále probíhá. Formy informanti popisovali následovně. V kapitole 1.1 jsem popsala 5 stádií podle etopeda a psychoterapeuta Michala Koláře, který se zabývá šikanou dlouhodobě. Podle mých informantů se nejčastěji vyskytuje stádium 1. - ostrakismus, tzn. slovní útoky, maximálně 2. (to už jsou fyzické útoky). Jedna z informantek zmínila i 3. stádium, to znamená vytvoření skupiny agresorů, úderného jádra.

„Jsou to například výhružky po telefonu - těš se odpoledne, počkám si na tebe, vulgární nadávky, pomluvy.“ (Simona)

Na školách se potvrdil i výskyt kyberšikany, fenoménu dnešní doby, o kterém jsem hovořila v kapitole 1.1. Má větší dopad na oběti kvůli svému dosahu, než jiné formy šikany. Žáci si takové chování mnohdy zavíní sami zveřejněním nevhodného obsahu na sociálních sítích (intimní fotografie; videa, kde zesměšňují sami sebe).

„Tady bylo fyzické napadání kolem 3. stádia, kyberšikana běžela ve velkém, fotky, hanlivé texty, dehonestující videa, teď zrovna jsme tu měli, dělo se to venku, mimo školu, nikdo z holek se na to nemohl dívat, jedna to nebyla schopna rozdejchat, video přinesla, předali jsme to policii, bylo to fyzické napadání, surovosti, kopání do hlavy vkleče. Obětí byl kluk, který toho má hodně za sebou,

holky si na to najaly partičku odrostlejších přátel, mají to propracované.“
(Helena)

Ti, kteří odmítli agresivní chování nazvat šikanou, jak jsem zmiňovala v úvodu této kapitoly, ho charakterizují takto.

„Ted' zrovna než jste přišla, jeden kluk, venku na něj čekali kluci, jeden z naší školy, další z jiných škol a on se jich bál, to je výjimečná událost, je to jednorázová akce, neřekla bych, že šikana. On byl před školou, tam se do něj pouštěli, vrátil se do školy, hledal tu pomoc, dopadlo to dobře. Pochválila jsem ho, že nám to řekl.“ (Věra)

„Tak jak já rozumím šikaně, tak na naší škole moc není, protože se všechno řeší v zárodku, takže to v šikanu z mého pohledu nepřechází, a jestli ano, tak se to řeší hned. Opakovaně řešíme, že se na sítích děti k sobě chovají mnohem vulgárněji, expresivněji ventilují svoje emoce. Když o tom víme, pracujeme s nimi, to je velký fenomén, ale také nepoužíváme slovo šikana, řešíme jednotlivé kauzy. Ted' s jedním ukrajinských chlapcem (ale již déle zde pobývajícím) bylo oboje – slovní, fyzická agrese.“ (Martin)

Případy, kdy se na šikaně podílí pedagog, jak jsem krátce popsala v kapitole 1.3.1, by se jistě našly, ale nebudou příliš časté. Někdy to může být nevědomky nějakým nevhodným chováním - chce být s dětmi kamarád, zavděčit se jim nebo má pocit, že se mu kontrola nad třídou vymyká z rukou a je tedy vhodné být zadobře s někým silnějším, nebo jen neví, jak se v určité situaci zachovat, tak raději dělá, že nic neviděl, že se nic nestalo. Situaci bagatelizuje. Moji informanti takovou situaci spíše popírali, nebo ji označili za možnou, ale nezažili ji, popisovali ji spíše nekonkrétně, že by to tak mohlo být, možná se v minulosti něco takového stalo.

„Není to vědomě, že by někoho shazoval, ale jsou třídy, kde udržet pravidla je náročnější, zavřete oči, některé věci přehlídnete, nedodržují, že některým dětem

říkají příjmením, některým jménem, to podpoříte nezdravé chování, ale není to se zlým úmyslem. Když je náročná třída, to přebíráte tak trochu normy, co mají děti.“ (Pavlína)

3.2.3 Důvody agresivního chování

Samozřejmě mě zajímaly důvody šikany, agrese. Snažila jsem se zaměřit na konkrétní případ, o kterém mi učitelé vyprávěli, a ten více rozebrat. Měla jsem ale pocit, jako by nechtěli jít do hloubky uvedených případů. Možná si je již přesně nepamatovali nebo nechtěli, aby se přece jen nepoznalo, o koho jde. Důvody však hledali těžko. V kapitole 1.3.2 jsem uváděla jako důvod jinakost, slabost nebo, podle Michala Koláře mnohdy není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se může obětí šikany stát kterékoliv dítě, což v podstatě moji informanti potvrzovali.

„Vypadá asi bezbranně. To je takový kluk, který roste, jak dříví v lese. Maminka je původem Ruska, ale je tu už dlouho, samoživitelka, nemá na něj čas, chlapec je samorost, to tyhle děti přitahuje.“ Věra (o chlapci, který se bál jít ze školy, aby ho nenapadla skupinka jiných chlapců)

„Víte, že nevím proč? Zkusili něco a ono se to chytlo a pak se to nabalovalo. Začal se bát, začal se stranit. Že nějak vypadá nebo se blbě chová, to asi ne, něco vymysleli, hodili mu s taškou, jeho se to dotklo a začalo se to nabalovat.“ Ivana (o případu šikany, kterou řešila Česká školní inspekce)

Případ, který zmiňovala Helena o chlapci, kterého surově napadla parta starších kluků ze sídliště, přestože ho nazývala šikanou, bych spíš označila za agresi, pomstu, kriminální čin, který byl také ohlášen policii. Svědčí o tom, jak kruté k sobě děti dokážou být, i když se s nimi, jak uvedla Helena dále, systematicky pracuje na vztazích.

„V tom případě agresoři byli starší kluci ze střední školy nebo učňáku, holky v tom sehrály roli, že s tím napadeným chtěla jedna chodit, pak zase nechtěla,

nasmloouvaly si partu kluků ze sídliště, starších, tam se dějí drsné věci, tady to řeší policie často, i my v minulých letech jsme tu dávali podněty. Ten kluk taky není žádný chudáček, takovej zvláštní, není to s ním jednoduché, k holkám se nechová nejlépe. Navazovalo jedno na druhé, 13,14leté holky, kluci to řeší po svém. Morální základy děti moc nemají.“ (Helena)

3.2.4 Preventivní aktivity

Preventivní aktivity zmiňovali všichni z mých informantů. V podstatě téměř vše, co jsem popsala v kapitole 1.5. Většinou programy na stmelování kolektivu, spolupráci s externí organizací, zážitkové akce, diskuze na třídnických hodinách. Na školách mají poradenská střediska, specializované pracovníky, učitelé vědí, čeho si mají všimnout. A téměř všichni se také shodli na tom, že důležitá je práce s rodinou a nejdůležitějším preventivním faktorem je otevřená komunikace s dětmi.

„My se snažíme, když se přijde na to, že mají děti mezi sebou problém, to řešit po dobrém, děláme různé programy, a buď to děti vezmou, nebo nevezmou. Psycholog s nimi pracuje. Konají se adaptační výjezdy, aby se pracovalo s kolektivy na vztazích, vzdělávají se kolegové, ví, co mají sledovat, pracují s tím, bavíme se o tom, máme 2 skvělé metodiky prevence pro 1. a 2. stupeň, šikovného psychologa a klinickou psycholožku, terapeuta externistu, pracuje úžasně s třídami, pak tu mívá termíny, kdy za ním učitelé i děti chodí. Řeší spolu problémy. Nejdůležitější je prevence, důležité je pořád to sledovat, úplně nejdůležitější je mluvit s těmi dětmi. Každý z nás potřebuje někam patřit, potřebují se k někomu upnout, potřebují se pozvednout sebevědomí, podrbat za ouškem. I když šikana nikdy nevymizí, v tom nejsem bláhová.“ (Helena)

„Dobré dozory o přestávkách, WC - palčivé místo školy, určitě sledovat, aby učitelé věděli, čeho si mají všimnout, aby věděli, na koho se obrátit, řešit to rychle - opuštěný žák, strání se, potrhány sešity, nemá svačiny, rodiče aby si všimli,

že nemá peníze, natrženou mikinu. Důležitá je atmosféra důvěry, a to se nám daří.“ (Simona)

Podrobněji o tematicky zaměřených programech hovořil Martin. Na jednom z nich vyšlo najevo, že se dětem nelíbí chování dotyčného ukrajinského chlapce. Někdo ze spolužáků tam řekl, co mu vadí na jeho chování. V kapitole 2.4 jsem hovořila o základních pravidlech bezpečného prostředí. Patří mezi ně otevřenost v komunikaci, právo vyslovit vlastní názor, princip zpětné vazby.

„Většinou jsou to dlouhodobé programy, například divadlo – dvě, tři herečky hrají scénky, že dva se posmívají třetímu, a pak to rozebírají, co se jim nelíbilo, co tomu vysmívanému dítěti poradit. Hodně se o tom diskutuje.“ (Martin)

Otevřenost v komunikaci, která může být mnohdy problém, zdůrazňují i další informantky.

„Vždycky bude něco, co bude někomu něco vadit, ale nejdůležitější je vzájemná tolerance. Děti se neumí tolerovat, někteří jsou velmi sebestřední, jenom já, já, já, nechápou, že já jsem takový, ty jsi makový, neumějí se přizpůsobit, neuznávají jiné názory, v ten moment to takhle cítí a neumí mezi sebou něco vykomunikovat.“ (Magda)

„Neustále s dětmi komunikovat, otevřeně o těch otázkách, zareagovat, neodbyť je, když řeknou, že je něco nespravedlivého, danou situaci s nimi probrat, záleží taky na osobnosti učitelů, že to nenechají. A samozřejmě práce s rodinou, z rodin jdou různé věci.“ (Ivana)

Jedna z učitelek vidí význam i ve správném pochopení školního řádu. Jak jsem uváděla v kapitole 1.5.1, nesmí být pouhou formalitou, musí obsahovat jasná pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení a musí být respektován.

„Aby děti věděly, že funguje nějaký řád, a že není proti nim, ale je tu pro ně. Nečeká se, až udělají chybu, ale že je chrání.“ (Věra)

3.2.5 Řešení šikany

Pokud se agrese ve škole vyskytne, nebo snad přejde dokonce v šikanu, neměla by se zastírat, ale co nejdříve řešit.

Většinou se sejde výchovná komise, která se skládá z metodika prevence, třídního učitele, rodičů agresora, oběti, někdy se zúčastní i ředitel/ka, a případ rozebírají. Pokud se šikana vyskytne, pracují s kolektivy také externí organizace. Také učitelům pomáhá metodický pokyn. Informace se shodovaly s tím, co jsem uváděla v kapitole 1.6 – nalezení vhodných svědků, rozhovory s aktéry zvlášť, ztěžování situace zapíráním agresorů. Řešení v praxi hezky popsala Simona. O přizvání externí organizace hovořila Pavlína. Takovým, ne zcela typickým řešením, je individuální plán.

„Oběť se svěří rodiči, kamarádovi, učiteli, mně - vezmu si ho stranou a ptám se - co, jak, kdy, kde, proč, s třídní učitelkou vytipujeme věrohodné svědky - ne jedničkáře, ale neutrální děti, které jsou sociálně zdatné, řeknou pravdu. Zeptám se nenápadně, jestli si něčeho všimly, většinou to potvrdí, s falešným obviněním jsem se nesetkala. Pak mluvím s agresorem, ten si vymýšlí horem dolem, páté přes deváté, a mluvím s ním, co se stalo a jaké důsledky z toho plynou. Vždycky následuje výchovná komise. Dáváme jim třídní, ředitelské důtky, dvojky z chování, případně to řešíme s OSPOD (orgán sociálně-právní ochrany dětí), pokud mají i jiné problémy - s docházkou, kázní. Můžeme je odeslat do poradny, na pobyt do střediska výchovné péče na Klíčov - tam jsou specializovaní i na další negativní jevy. Informujeme rodiče oběti, jak se to vyřešilo. Případně můžeme dělat intervenční programy ve třídě nebo zveme specializované organizace - na narovnání vztahů ve třídě.“ (Simona)

„Máme externí organizaci, která nám pomáhá, dlouhodobá práce s jednotlivci, třídou, záleží na stupni závažnosti. Nebo externí organizace, ta dělá primární prevenci i šetření šikany, udělají screening skupiny, řeknou - udělejte si

dotazníkové šetření, to uděláme individuálně, pak se dohodneme, jestli to šikana je, pak se pracuje se třídou, když se šikana potvrdí. “ (Pavčina)

„Nejdůležitější je to tam, kde je nekamarádkové chování, tak o tom mluvit, děláme individuální výchovné plány, teď jsem dělal s tím problémovým ukrajinským chlapcem v 7. třídě individuální plán. Jde o smlouvu, takový návod na situace, asi 7 bodů. Chci, aby se nechoval špatně ani slovně ani fyzicky ke kamarádovi, když má problém, má přijít a obrátit se na dospělého. “ (Martin)

3.2.6 Současnost vs. minulost

Podle mého názoru se v 80. a 90. letech minulého století šikana příliš neřešila. Ale tak daleko do minulosti z mých informantů většinou nikdo nešel. Rozdílly ve formě, v přístupu k šikaně v současnosti a v době začátku své praxe však nějaké vnímají. Služebně nejmladší informantky mají praxi 8 let. Jak vyplynulo ze statistického šetření České školní inspekce, které jsem rozebírala v kapitole 1.5.4., narůstá kyberšikana. Totéž vyplývá i ze zkušeností mých informantů.

Z pozitiv informanti jmenovali odborné pracovníky, kterých je mnohem více, větší nabídku specializovaných programů, větší ochotu všech aktérů o problému komunikovat.

„Asi je větší nabídka organizací, které dělají program, jsou rozdělené od MŠMT na certifikované a necertifikované. Obracím se na certifikované. Mnohem více je kyberšikana - sexting, věci vázané na techniku, na sociální sítě, věci si natáčejí. “ (Simona)

„Tehdy se věci zachytávali o dost později, teď se snažíme hned řešit, učitelé to řeší daleko dřív, nebojíme se o tom mluvit, přístup všech, děti se nebojí říct, že se někomu něco děje. “ (Pavčina)

„Rozdíl je v tom přístupu, je víc programů, prevence, určitě se to proměnilo, za poslední roky se to zlepšilo na ZŠ. Je tu poradenské centrum, máme psychology,

výchovné poradce, speciálního pedagoga, každý případ se řeší v zárodku.“
(Klára)

Z negativních zkušeností zmiňovali například velice špatnou spolupráci s rodiči. Učitelské povolání ztratilo prestiž a rodiče jsou spíš proti učitelům, místo aby s nimi spolupracovali na zřízení nápravy, pokud se vyskytne problém. Děti jsou dnes zvyklé na přílišnou péči, nesmí se jim nic říct a běžný konflikt je pro ně hned šikana. Na druhou stranu rodiče s dětmi málo komunikují, nemají na ně čas.

„Z 90 % fungovala dříve spolupráce učitel rodič, já jako 23letá jsem nastupovala, tak mě respektovali rodiče, bylo to jako za mě, když jsem byla malá, po 89. roce se to začalo uvolňovat, ty hranice, přestávat pravidla. Slyšíte - já mám na to právo, znají jenom svoje práva, ale nerespektují povinnost. Já to tak cítím, já ti dám facku, protože to je moje právo a že tě to bolí, to mě nezajímá. Vztahy mezi školou a rodinou jsou na bodu mrazu, to je největší změna. Rodič, právník, školní inspekce a jede proti vám, a když se to vyřeší, oni si to i uvědomí, tak není schopný se nikdo omluvit, jako to dítě. Jak se chová rodič, tak dítě.“
(Magda)

„Práce s rodiči se nám nedaří, nemají zájem, nespolupracují.“ (Simona)

„Dřív se to řešilo normálně, nebyla to šikana, kluci se poprali, holky se pohádaly, nemluvily spolu, promluví se o tom s nimi, zklidnilo se to, rodiče byli rozumnější, popovídali si s těmi dětmi o tom, dneska tomu dítěti se nesmí nic. Když kluci se dohadují, teď by se poprali před školou v parku, rodiče řeknou, že je to šikana, hned to chtějí řešit a ty děti staví proti sobě.“ (Ivana)

3.3 Výsledky výzkumu – šikana ukrajinských žáků v českých školách

Jsou málo pokorní, málo vděční, nechtějí se učit, mají více sklony k podvádění, než české děti, protože u nich je to normální, mají bojovnější povahu. Ti, co jsou

tu usazení již delší dobu, ty nově příchozí příliš nevítají. I taková hodnocení jsem slychala na adresu ukrajinských žáků. Samozřejmě s dovětkem, že se to netýká všech.

Nejprve jsme jim poskytovali velkou pomoc a pochopení, později nadšení opadlo, někteří lidé včetně pracovníků ve školství podleli dezinformacím, děti mohly být ovlivněny proruskými názory z rodin, a to se promítlo do školního prostředí, kde se ukrajinští žáci mohli setkat s agresivním jednáním, až šikanou ze strany svých spolužáků. Předpokládala jsem, že v případě šikany dochází k 1. stádiu – vyčleňování, slovní útoky.

Velmi také záleží, jak se začlenili do třídních kolektivů. S tím souvisela kapitola 2.1. Podle mých informantů jejich začlenění provázely jisté problémy. Byli přihlášení ve škole většinou v místě bydliště a zároveň měli ještě online výuku na ukrajinské škole. To je velmi vyčerpávalo, nechtěli se v české škole učit s tím, že je to nezajímá, že se vrátí domů. Tento negativní přístup samozřejmě ovlivnil jejich integraci do českých tříd a mohl zapříčinit i konflikty se spolužáky. Frustrace a traumata z války také vykonaly své.

Většina mých informantů problémy ze strany českých dětí přijmout ukrajinské spolužáky neviděla, ale druhá strana projevila malou snahu zařadit se. Přestože při začleňování pomáhaly ukrajinské asistentky.

3.3.1 Začleňování ukrajinských žáků do českých tříd

„Přijali je, jak je to nám Čechům vlastní, s otevřeným srdcem. Někteří z nich se zapojili rychle a moc dobře, snaží se, záleží jim, jak se učí, pak je druhá skupina, kteří tu nechtějí být, jsou tu z povinnosti, testy odevzdávají prázdné nevyplněné, proleží tady dopoledne. Postupně někteří se nesnažili zapadnout, bylo to pro ně obtížné, čím víc jich přibývalo, začali se ve škole sdružovat spolu, vytvořili komunitu, o přestávce na jednom patře. České děti se o to snaží, děti, které o to

stojí, zapadnou dobře. Ti, co se nesnaží, tak ani se moc nesnaží naučit jazyk. Berou to jako na přechodnou dobu.“ (Věra)

„České děti jsou hodně zvyklé tady na cizince, tak to neřešily. Začleňování je ale složitější u Ukrajinců, protože někteří to berou tak, že je to nezajímá, že je s výukou obtěžujeme. Říkají - my se vrátíme, my se nepotřebujeme učit. Někdy řešíme, že se jim stýská, pláčou, doma na Ukrajině zůstala babička, pes...berou to tak, že jsou tu nuceni být a nechtějí tu být. Ale není možné, aby to tu odseděli, spousta jich tu zůstane, neulevuje se ostatním, tak by se nemělo jim.“ (Klára, Monika)

Právě ve škole, kde působí Klára a Monika, na celkový počet cca 700 žáků připadá okolo 270 žáků s odlišnou národností, než českou. V rámci rozhovoru o preventivních programech, programech na stmelení kolektivu jsme se dotkli také multikulturní výchovy, které jsem věnovala kapitole 2.5. I když jsem ji zařadila spíše z důvodu celkového přehledu o tématu, protože ve srovnání s ostatními komunitami cizinců jsou Ukrajinci kulturně i jazykově Čechům poměrně blízcí. Jejich zapojení do české společnosti probíhá bez větších problémů, nemají problém najít si například práci. Svědčí o tom, mimo jiné, stále se zvyšující počet Ukrajinců v České republice. Z 104 388 ke konci roku 2014 se zvýšil na 196 875 ke konci roku 2021 (letos k 31. 3. 2023 - 527 268)¹¹⁸. Na této škole se tedy jednalo se o multikulturní pořady, kde se představují zvyklosti té které země, rozdíly, kuchyně, školní systém atd. Tato témata se objevují i na třídnických hodinách. Měli také společnou Akademii, kde vystupovali i žáci z Ukrajiny. Jedna informantka zmiňovala například arteterapii v rámci stmelovacích programů, jiná kladla důraz na češtinu jako hlavní faktor dobrého začlenění do kolektivu.

¹¹⁸ *Data - počet cizinců.* [online]. [cit. 2023-06-30]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu#cr.

Vyloženě problémoví žáci se objevovali v jednotkách případů.

„Kolektiv je přijal v pohodě. Je to pro ně přirozený. Máme tu dětskou skupinu, přípravný ročník, takže jsou tu děti od 3 let. Máme asistentku učitele, ukrajinskou asistentku učitele, která nám pomáhá v komunikaci. Zjišťujeme, jestli nemají psychické problémy, ukázala se traumata z války (v 6. třídě jeden chlapec), potom s nimi pracuje školní psychologka, od příštího školního roku přijímáme ukrajinskou psychologku.“ (Simona)

„Záleží jak v které třídě, na konkrétní třídě, na typu dítěte, jak se samo o sobě projevuje, z velké části byli přijati velmi dobře, ale někteří mají problémové chování, kolektiv se na začátku snažil, pak už z toho byli unavení. V jedné třídě na 1. stupni žák odmítal pracovat, válel se po zemi, mluvil sprostě, nechtěl se kamarádit, fyzicky ubližoval, v 2. případě to bylo tohle všechno, ale 3x horší, slovně i fyzicky napadal děti, dovoloval si na starší. Kolektiv se snažil, ale tohoto žáka se báli a nechtěli s ním být. To jsou děti, které mají svá traumata, ale od toho tu nejsme, abychom to rozklíčovali, to je na psychology, psychiatry, kolektiv nedokáže děti dobře nasměrovat.“ (Pavčina)

„První týden se už snažili komunikovat, našli si kamarády, úsměv na rtech. Až na jednu výjimku. On je popichuje, šťouchá do nich, kope, doma vykládá zkazky, maminka už mu taky nevěří. Navrhovala jsem jí, aby změnil kolektiv, školu, kde jsou malé kolektivy, ale maminka mi vzkázala po panu třídním, že tu zůstane a doufá, že se polepší. Takže čekáme, že se polepší.“ (Magda)

V jedné škole informantka popisovala, že se české děti chovají k těm ukrajinským stejně jako k českým, někdy je pošťouchnou, tak jako se pošťouchují navzájem, a ukrajinské děti si to vztáhnou na sebe, že je to proti nim.

„Na 2. stupni se někdo rozhodl, že někomu dá napínáčky na židli a zrovna si sedla ukrajinská holčička, je to tímhle stylem.“ (Ivana)

Věra a Magda vidí jako dobré umístit víc ukrajinských dětí do jedné třídy, aby se necítili osaměle. Věra dokonce kladně hodnotí i to, že vytvořili separovanou komunitu, distancují se, ale je jim tak dobře. Z pohledu Martina je vhodnější umístit do třídy jednoho ukrajinského žáka, aby se co nejrychleji naučil češtinu, a tím pádem dobře zapadl.

„Na naší škole to fungovalo během chvíle a bez problému, když 1 dítě na třídu. To se mnohem lépe adaptuje, protože je nuceno mluvit česky, jinak si udělají skupinku sami pro sebe. Neslyšel jsem, že by byl vyčleněný, funguje dobře, spolužáci ho přijali, já řeším jen problémy, tak bych o tom slyšel, kdyby bylo něco špatně.“ (Martin)

Při začleňování museli hodně vysvětlovat, velmi pomáhali specializovaní pracovníci, ukrajinské asistentky. Náročné bylo dostat se přes jazykovou bariéru. Velkou zátěž zažívali také učitelé, kteří kromě toho, že byli vyčerpaní po covidovém období, mají na starosti ještě jiné komplikované případy ve třídě, které bylo cílem začlenit v rámci zase jiné inkluze. Na to upozornila Helena.

„Kdokoliv přijde do třídy, ať se jedná o Ukrajince nebo jiné, učitelé jsou zvyklí se třídou pracovat. Třídy bývají připravené na příchod někoho nového. Nepamatuji si, že tu byl nějaký vážný konflikt, že by naše děti nepřijaly ukrajinské, jsou velké nátlaky na ty učitele. Chápu důvod, najednou museli odejít, jsou tady, ale ta jazyková bariéra, dětí je tam x, jsou tam naše děti s různými doporučeními a diagnózami v rámci inkluze.“ (Helena)

Děti jsou hodně citlivé na jakoukoli nespravedlnost, takže moji informanti také mluvili o tom, že se dětem nelíbilo, když viděly rozdíly v přístupu k nim a k ukrajinským dětem. Žádaly, aby se k nim přistupovalo stejně a vnímaly negativně, že mají ukrajinské děti i po delší době pobytu ve třídě výhody. To si vyžádalo velmi dobré komunikační schopnosti pedagoga, velkou pomoc

představovaly opět ukrajinské asistentky, jejich přítomnost na druhou stranu mohla způsobit, že se rozvoj češtiny u ukrajinských žáků zpomalil.

„Při začleňování se muselo kolektivům hodně vysvětlovat, proč oni sem přicházejí, i to, co se vyskytuje v médiích - oni sem přijeli drahým luxusním autem, jsou takhle oblečení, museli jsme si to vysvětlovat úplně na začátku. Od začátku pomáhaly 4 ukrajinské asistentky, máme ukrajinskou psycholožku, pomáhá to na zklidnění situace, když chci něco po ukrajinských dětech, rodiče to brali jako útok, co já po nich chci, ale když jim to asistentka vysvětlí, tak to berou, že jsou v ukrajinské škole a že to mají všichni žáci, ale má to své nevýhody. Když je ukrajinská asistentka ve třídě, obrací se na ni ukrajinsky.“ (Ivana)

„Problémy ani ne, jenom děti pozorovaly, že ukrajinské děti jsou jiné, mají takové zvláštnosti, ani ne, že jsou z Ukrajiny, ale že to jsou třeba děti z vesnice. Například jsme šli na výlet a jeden kluk nesl párky pro celou třídu, protože byl zvyklý chodit do hor, kde bude oheň, a byl zklamaný, že to tak nebylo. Také jsem řešila, že ukrajinský chlapec se necítil dobře ve třídě. Nedokázala jsem pochopit, co to znamená, protože ty děti znám a vím, že se k sobě chovají dobře. Pak vyplynulo, že na Ukrajině to byl prezident třídy a premiant a tady u nás neprožíval výsostné postavení, děti se k němu chovaly normálně, tak on to prožíval tak, že se k němu nechovaly hezky. Tady byl normální kluk.“ (Věra)

Problémy s agresí českých dětí, které souvisely s proruským názorem z rodiny, zmiňovala pouze jedna z učitelek.

„Se šikanou jsme se nesetkali, spíš rozmišky, jeden kluk na fotbalovém kroužku tam jednoho zatahal za vlasy a říkal - Putin zvítězí, Rusko Ukrajinu zabije, tam to taky vychází z rodiny, mají proruský názor, někteří mají proruský názor, necháváme jim názory, ale říkáme - neměl ses tak zachovat. Byla to ale jednorázová situace, ne šikana.“ (Simona)

3.3.2 Posun ve vztazích ve třídě od začátku migrační vlny

Nějaký posun ve vztazích ve třídě od doby ze začátku migrační vlny a nyní, viděli jen někteří.

Že by to bylo v souvislosti s přebíráním názorů od rodičů nebo s ovlivňováním informacemi z médií, uvedla také jen jedna informantka.

„Kopíruje to myšlení ve společnosti, nejdřív velká náruč, jsme všichni pomáhali, pak to postupně uvadalo, až k lehké averzi. Dělali jsme skupinový program s externí organizací, když přišla větší vlna ukrajinských dětí, 2 lektorky, aby se děti sociálně spojily, a kdybychom podobný program dělali teď s názvem Ukrajina, tak už to nechtějí, tématem jsou přesyceni, říkají - hlavně už ne Ukrajina, nazýváme to tedy obecně jako např. Stmelování tříd, Stmelování kolektivu. Přebírají názory od rodičů. Běží dezinformace, pomoc Ukrajině není nastavena pozitivně - Ukrajinci nám berou práci, pracovní příležitosti. My vždycky říkáme, názor můžete mít na cokoliv, přidáváme druhý pohled, ale samozřejmě názor mohou mít.“ (Simona)

Českým dětem, které zprvu neměly s příchodem ukrajinských dětí žádný problém, později vadilo, že ukrajinské děti měly úlevy i v dobách, když už měly být do škol integrovány a měla pro ně platit stejná pravidla jako pro české děti. Často upozorňovaly na to, že ukrajinským dětem je něco povoleno a jim ne.

„Na počátku vůbec k ničemu nedocházelo, oni je přijali, byli na ně hodní, teď je mají za své, teď by chtěli, aby pro ně platila stejná pravidla jako pro české žáky. Měli výhodnější pravidla. Rozumějí, že mají úkol, ale vymlouvají se, že nerozumí, člověk to musí balancovat, protože by tu nenávisť podporoval. Říkáme jim, spíš aby se zamysleli, jak jim by to bylo, kdyby byli v cizím prostředí, je to rok, že chápu, že věděli, že mají úkol, ale na druhou stranu, že je to pro ně nesmírně složité, že mají támhle část rodiny a určitě bychom to nechtěli; takhle přes city jim to vysvětlujeme.“ (Ivana)

„Vadilo jim, když si ukrajinské děti nahlas povídaly při hodině, nebo si mohly brát mobily a naše děti ne, protože si překládaly zadání, ale někdy si to nepřekládaly, ale hrály si na tom, a to děti braly dost citlivě, že to není fér.“

(Věra)

3.3.3 Agrese ukrajinských žáků mezi sebou

V několika případech informanti zmiňovali agresi mezi ukrajinskými dětmi navzájem, nikoli od českých dětí, což mě překvapilo. Ti, co by si měli být v krizové situaci nejbliž, na sebe útočili.

„Hodně řešíme dost agresivní problémy mezi pouze ukrajinskými dětmi. Dvakrát jsme řešili, kdy se ukrajínští hoši napadali mimo školu a rodiče jednoho žáka si přišli sem stěžovat na dalšího žáka. Tady byli kluci, kteří konflikt mezi sebou měli, byli tu rodiče oběti a rodiče jednoho agresora. Začali mluvit ukrajinsky, já jsem je napomínala, byla tady jejich třídní, paní asistentka, museli jsme je rovnat, nevím, jak to řeší na Ukrajině, asi to není nic příjemného, protože zazněly velmi vážné výhrůžky.“ (Helena)

„Ukrajínští žáci se setkávají pak po sídlišti, mají problém mezi sebou napříč třídami, v té třídě si to nedovolí, nedovolí si většinou na české děti, ale mezi sebou.“ (Pavčina)

„Ze začátku jsme to měli, že ukrajínští žáci chodí na češtinu pro cizince, byli mezi svými a tam docházelo k největším potížím, tam se mezi sebou museli víc porovnávat, než když se vraceli do třídy, tady byli unavení a nerozuměli. Na češtině chtěl mít každý svoje dominantní postavení, šikanou bych to nenazvala, tam si potřebovali vymezit to, kdo z nich bude velitel.“ (Ivana)

„Ze strany českých dětí šikana určitě vůči nim není, tady máme spoustu programů, ale dá se zaznamenat lehká šikana navzájem mezi sebou. Ukrajinci mluvící ukrajinsky a Ukrajinci mluvící rusky. Když sem přijeli, tam je hodně rusky mluvících Ukrajinců, tak řešili - ty mluvíš ukrajinsky, ty rusky a dštili na

sebe síru. Řekli jsme jim, že válku nechtěl nikdo, ani Rusové, ani Ukrajinci, že za to nikdo z nich nemůže, že tady jsme jedna parta.“ (Monika)

3.3.4 Podpora vedení školy

Na minimalizaci šikany musí spolupracovat všichni aktéři. Vytvořit bezpečné školní prostředí, pozitivní klima třídy, je záležitostí všech účastníků procesu vzdělávání. Proto mě zajímalo, jestli na navštívených školách zažívají podporu vedení. To byla jediná věc, na které se shodli úplně všichni. Vedení učitele podporuje, když se vyskytne nějaký problém se šikanou nebo se chtějí v tomto směru vzdělávat. Někteří jsou sami součástí vedení, proto se vyjádřili i k tomu, jak ostatní kolegy podporují, především jim umožňují vzdělávat se v této problematice.

„U nás je vedení zlatý, osvícený, pan ředitel neřekne, že nemá peníze, když má něco hlavu a patu.“ (Martin)

„Výborné vedení, podporující, to nás s kolegyněmi tady drží, vždycky za námi stojí, můžeme na kurzy v rámci pracovní doby, někde si to musí nahrazovat nebo si kurz platit. Já zrovna jdu na pokračování kurzu doc. Koláře. Kurz může být 8hodinový nebo 60hodinový - i modelové situace, co dělat prakticky, vřele všem doporučuji.“ (Simona)

„My jsme udělali hodně kurzů pro nás učitele, právě díky cizincům jsme dělali spoustu školení, máme tady organizaci, měli jsme i školení na začleňování ukrajinských dětí, v tomhle počtu cizinců si ani nemůžeme dovolit mít šikanu.“ (Klára)

„Obecně říkáme učitelům, začít situaci hned řešit, abychom to mohli minimalizovat, chceme podpořit učitele, třídní kolektiv, i na třídních schůzkách říkám rodičům, kdyby měli pocit, že dochází k něčemu, k čemu by docházet nemělo, ať to oznámí. Co bychom ještě potřebovali - mít na to čas, někdy je

jednodušší strčit hlavu do písku a dělat že to není, daleko vyšší kapacitu externích organizací, jsou naplněné, takže odborníky.“ (Pavčina)

3.4 Shrnutí 3. části

V této části jsem popsala metodologické šetření, jehož prostřednictvím jsem chtěla získat informace vedoucí k hlavnímu cíli mé diplomové práce, a sice zjistit, zda na základních školách dochází k šikaně ukrajinských žáků, v jaké formě se nejčastěji projevuje a jak je řešena.

V této souvislosti jsem si také stanovila dílčí cíle - zjistit, zdali probíhá šikana na základních školách všeobecně, jaké jsou její formy, případně průvodní jevy, a jestli je nějaký rozdíl v přístupu k tomuto jevu nyní a v dřívější době (cca před 8 a více lety); zjistit, na jaké úrovni je prevence tohoto negativního jevu a jak učitelé hodnotí začleňování ukrajinských žáků do třídního kolektivu.

Odpovědi jsem se snažila dobrat pomocí 14 otázek, které jsem pokládala pedagogům na 8 základních školách v Praze. Myslím, že informanti odpovídali upřímně, podle svého přesvědčení, mohla jsem si tedy z jejich odpovědí vytvořit jakýsi model třídy na základní škole s jejími klady i zápory. Do příloh jsem zařadila dva celé rozhovory s informantkami odlišných základních škol. Jedná se o školu se žáky se zvláštními vzdělávacími potřebami, kde je větší počet žáků jiného etnika, druhou je běžná sídlištní základní škola. Zajímavé bylo, že i jejich výpovědi se lišily. Ostatní rozhovory jsou k dispozici v mém archivu.

Z mého výzkumného šetření vyplynulo, že šikana na základních školách byla, je a zřejmě ani do budoucna nevyumizí. Záleží jen na tom, zda se k ní postavíme čelem a budeme se snažit o její minimalizaci a včasné vyřešení situace. Z mých informantů se s agresí mezi žáky v současné době (nebo maximálně do 2 let do minulosti) setkali všichni. Výskyt šikany podle stádií, která specifikoval Michal Kolář, informanti uváděli maximálně do 3. stádia. Nějaké konflikty, nevhodné

chování žáků vůči sobě navzájem, jsou ve škole nebo na sociálních sítích obvyklé. V jednom případě informantka hovořila i o šikaně vůči učitelům.

Úplně všichni informanti představili pestrou škálu preventivních aktivit, a pokud už se agresivní chování objeví, snahu zlikvidovat ho v zárodku, aby se nevyvinulo v šikanu. Komunikace je ve školách již otevřenější, například ve srovnání se začátkem jejich praxe, daří se budovat přátelské, bezpečné prostředí. Přesto se ještě najdou určité rezervy. Tři z nich negativně hodnotili spolupráci s rodiči - nezajímají se, nebo jsou proti učitelům, když se vyskytne konflikt, nespolupracují na řešení problému.

Zařadit ukrajinské žáky do kolektivů školních tříd se snažili všichni, naráželi však na nezájem druhé strany. Toto zmiňovali 4 informanti.

Ovlivnění z rodin, například proruskými názory, které vedlo k nějakým slovním útokům, zmiňovala pouze jedna informantka. Ostatní děti to tolik neřeší, i když vztahy ve třídě se během vleklého konfliktu proměňovaly.

Všichni pedagogové uvedli, že ukrajínští žáci byli přijati českými žáky velice dobře. Byli na jejich příchod připravováni a neměli s tím problém. Dospěla jsem ale k překvapujícímu zjištění. Polovina oslovených učitelů uvedla, že ukrajínští žáci naopak mají konflikty mezi sebou. Mohlo by se hovořit o nižších stádiích šikany, ale ze strany českých žáků vůči nim podle mých informantů k šikaně nedochází.

3.5 Diskuze

V této podkapitole bych se ráda zastavila u některých bodů, které mě zvláště zaujaly. Jako studentku oboru Komunitní krizová a pastorační práce – diakonika například to, jak jsme dokázali dobře fungovat za krizové situace, což bylo obsahem předmětu Psychosociální pomoc a spolupráce. Projevili jsme ochotu pomáhat druhým, empatii, poskytovali jsme poradenství a hlavně praktickou pomoc. Přizpůsobili jsme se náporu ukrajinských žáků v českých školách jak na

legislativní úrovni, tak po lidské stránce. Někde byla kapacita žáků ve třídě extrémně navýšená. Byly vydány právní předpisy, jak jsem uváděla v části 2.4.1. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy podpořilo integraci ukrajinských žáků prostřednictvím pozice ukrajinského asistenta pedagoga. To potvrzovali všichni moji informanti. Kromě pomoci žákům může také tento asistent/ka fungovat jako prostředník mezi školou a rodiči. Byly také zmiňovány jiné odborné pozice, které s integrací pomáhali, například ukrajinská psychologka.

Byl přijat zákon č. 67/2022 Sb., o opatřeních v oblasti školství v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace, který stanovil podmínky přijímání ukrajinských žáků do škol.

Projevili jsme solidaritu s utlačovanou skupinou, postoj k Ukrajincům se změnil. V kapitole 2.3.3 jsem hovořila o výzkumu Kabancové a Machovcové, z jehož výsledků vyplynulo, že ukrajínští žáci na českých školách zaznamenávali vůči své osobě agresivní chování až šikanu a nejvíce usilovali o stejnost, splynutí se skupinou. To bylo ovšem za jiné situace. Dnešní migranti z Ukrajiny jsou podle mého názoru v úplně jiném postavení. Přijeli do Česka houfně, jsou v pozici oběti, které je potřeba pomoci, jsou chráněni představiteli státu, v tom je velká výhoda. Těžko by se případ agrese vůči ukrajinské holčičce, který byl v médiích označován za šikanu, dostal v době před válkou na Ukrajině až k prezidentu republiky. I v pracovněprávní oblasti se těší zvýšené ochraně.

Na straně druhé se během válečného konfliktu na základě měnících se nálad ve společnosti, také právě z důvodu vládního přístupu k nim a pomoci, kterou někdo může hodnotit jako přehnanou, z důvodu jisté otrávenosti z vleklého konfliktu, se mohl obrátit počáteční pozitivní přístup k nim na negativní až nenávistný. Je tu také silná skupina obyvatel, kteří podléhají dezinformacím, mají proruský názor.

Překvapilo mě zjištění, že dochází k agresivnímu jednání mezi ukrajinskými žáky navzájem.

V kapitole 1.8 jsem krátce zmiňovala článek Valerii Sokurenka¹¹⁹, z kterého vyplývalo, že šikana ve školách je i na Ukrajině významný problém. Článek se věnoval šikaně na ukrajinských školách z pohledu práva. Termín šikana se objevil v právních předpisech Ukrajiny v prosinci 2018. Šikana se stala běžným způsobem sebepotvrzování ve školách a statistiky jasně ukazují, že v ukrajinských vzdělávacích institucích stále roste. Hlavním problémem je nedostatek právních předpisů, které by jasně stanovily, jak předcházet šikaně a bojovat proti ní.

Agresivita může být také vyvolána současnou situací, traumaty z války, krizovou situací spojenou se ztrátou domova. Zmiňovala jsem také případy, kdy děti přebírají povinnosti svých rodičů, předčasně dospěly, jsou tu nespokojené, a se svojí skupinou jsou si nejbližší, nejvíc se s ní stýkají, proto dávají své frustraci průchod právě v ní. Většina lidí se nejhůře chová mezi blízkými. Nebo také, jak řekla jedna z mých informantek, bojují o pozici velitele. A přesto, že se to děje i mimo školu, školy, alespoň ty, které jsem navštívila já, k tomu nejsou lhostejné a snaží se situaci řešit.

¹¹⁹ SOKURENKO, Valerii. *Prevention and Counteraction to Bullying in Ukraine as a Negative Social Phenomenon*. Revista San Gregorio [online]. Universidad San Gregorio de Portoviejo, 2022, 1(50), 216-233 [cit. 2023-07-02]. ISSN 2528-7907. Dostupné z: doi:10.36097/rsan.v0i50.2115

Závěr

Moje diplomová práce je u konce, je tedy čas na závěrečné zhodnocení. Doufám, že jsem se svým příběhem trochu dotkla i běhu dějin.

Diplomová práce se skládá ze dvou hlavních, na sebe navazujících částí - teoretické a výzkumné. Teoretická část, je rozdělena do dvou kapitol a vychází z prostudovaných odborných publikací, článků a internetových zdrojů a slouží především pro přehled a pochopení tématu.

Výzkumná část se skládá z metodologické části, kde jsem popsala metodu, jaká vedla k dosažení hlavního a dílčích cílů, a z analýzy výsledků výzkumného šetření.

Získala jsem odpovědi na otázky, které jsem svým informantům kladla. Myslím, že došlo k naplnění mých cílů, což jsem shrnula ve 3. kapitole.

Můj vzorek však byl poměrně malý a šlo pouze o pedagogické pracovníky. Chybí pohled žáků samotných. V kapitole 1.5.4 jsem popisovala statistické šetření České školní inspekce, kde byl zjištěn nesoulad ve výpovědích metodiků prevence a žáků/studentů. Ale je zcela pochopitelné, že každý má jiný pohled na věc a kdyby se statistického šetření zúčastnili jiní pedagogové, výsledky by také mohly být odlišné. Nechala bych tedy na dalších studentech, aby problém prozkoumali ještě z pohledu dětí.

České školy, potažmo Česká republika, se v krizové situaci podle mého názoru osvědčily velmi dobře. Dokázaly zvládnout nápor ukrajinských žáků, snaží se jim poskytnout bezpečné prostředí a jejich situaci jim ulehčit. Až to česká strana někdy může cítit jako nespravedlivé, protože ne vždy pomoc byla adekvátně přijata. Chápu, že někteří ukrajínští žáci si pomoci neváží, neprosili se o ni a situaci nezavinili. Chtěli být doma a žít životy, na které byli zvyklí. Ale řada

z nich tu může nakonec zůstat, tak by mohlo být v jejich zájmu se do českého prostředí integrovat.

Překvapivé zjištění, a sice že dochází k agresivnímu jednání mezi ukrajinskými žáky navzájem, bych samozřejmě ráda prozkoumala více. Proč ti, kteří by si měli být v krizové situaci nejbliže, poskytovat si podporu navzájem, na sebe útočí? V kapitole 3.5 jsem nastínila svůj názor, ale téma bych raději ponechala studentům psychologie, aby ho prozkoumali po odborné stránce.

Seznam literatury

Publikace

NOVOTNÁ, Hedvika a kol. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Univerzita Karlova. Fakulta humanitních studií, 2020. ISBN: 978-80-7571-025-3.

BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. ISBN 80-86642-08-9.

ZVÍROTSKÝ, Michal, BENDL, Stanislav, RICHTEROVÁ, Magdalena. *Příběh školní šikany: Učebnice pro pedagogické pracovníky*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-4825-5.

LOVASOVÁ, Lenka. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2.

JANOŠOVÁ, Pavlína a kol. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3.

KOLÁŘ, Michal. *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5.

KOSTELECKÁ, Yvona a kol. *Žáci-cizinci ve školní třídě*. Praha: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2019. ISBN 978-80-7603-087-9.

LEONTIYEVA, Yana, VÁVRA, Martin a kol. *Postoje i imigrantům*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., 2009. ISBN 978-80-7330-173-6.

TOLAROVÁ, B., HRADEČNÁ, M., ŠPIRKOVÁ, A. a kol. *Jsme lidé jedné Země: program prevence xenofobie a rasismu*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0376-6.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, s. r. o., 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

Odborné články

KRESA, Jiří. *Zastánce jako klíčový hráč v eliminaci šikany*. *Pedagogická orientace* [online]. Brno: Pedagogicka Orientace Journal, 2019, 29(2), 129-148 [cit. 2023-06-30]. ISSN 1211-4669. Dostupné z: doi:10.5817/PedOr2019-2-129.

VÍTEČKOVÁ, Miluše, Miroslav PROCHÁZKA a Marie NAJMONOVÁ. *Vnímání jinakosti dětmi na prvním stupni základních škol*. *Pedagogická orientace* [online]. Brno: Pedagogicka Orientace Journal, 2018, 28(2), 290-305 [cit. 2023-06-30]. ISSN 1211-4669. Dostupné z: doi:10.5817/PedOr2018-2-290.

VON MARÉES, Nandoli a Franz PETERMANN. *Bullying in German Primary Schools*. *School psychology international* [online]. London, England: SAGE Publications, 2010, 31(2), 178-198 [cit. 2023-07-02]. ISSN 0143-0343. Dostupné z: doi:10.1177/0143034309352416.

SOKURENKO, Valerii. *Prevention and Counteraction to Bullying in Ukraine as a Negative Social Phenomenon*. *Revista San Gregorio* [online]. Universidad San Gregorio de Portoviejo, 2022, 1(50), 216-233 [cit. 2023-07-02]. ISSN 2528-7907. Dostupné z: doi:10.36097/rsan.v0i50.2115.

KABANCOVÁ, Nad'a a Kateřina MACHOVCOVÁ. *Koukala jsem na to, jak si hrajou a mluví na sebe řečí, kterou vůbec nevnímám“: Jinakost u dětí s migrační zkušeností*. *Pedagogická orientace* [online]. Brno: Pedagogicka

Orientace Journal, 2018, 28(2), 269-289 [cit. 2023-07-02]. ISSN 1211-4669.

Dostupné z: doi:10.5817/PedOr2018-2-269.

Další internetové zdroje

Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních: s účinností od 2. 9. 2016. [online].

Praha: Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy, 2014. [cit. 2023-05-21].

Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/38988/>.

ŠMEJKALOVÁ, Radka a Kateřina SCHMIDOVÁ. *Nápadník 65 aktivit*. Třída v pohodě aneb aktivity pro podporu dobrých vztahů mezi žáky. [online]. [cit. 2023-05-21]. Dostupné z:

https://inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/napadnik_scio_0.pdf.

https://inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/napadnik_scio_0.pdf.

Systém evidence preventivních aktivit. [online]. [cit. 2023-06-22]. Dostupné z:

<https://www.preventivni-aktivity.cz/ad2020.php>.

Národní ústav pro vzdělávání. [online]. [cit. 2023-06-21]. Dostupné z:

<http://archiv-nuv.npi.cz/projekty/rspp/skolni-metodik-prevence.html>.

Tematická zpráva – Hodnocení rizikového chování žáků základních a středních škol. [online]. Praha: Česká školní inspekce, 2023. [cit. 2023-06-21]. Dostupné z:

[https://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-%E2%80%93-](https://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-%E2%80%93-Hodnoceni-rizikoveho-chovani-za)

[Hodnoceni-rizikoveho-chovani-za.](https://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-%E2%80%93-Hodnoceni-rizikoveho-chovani-za)

Digitalizací proti šikaně i drogám. Týdeník školství. [online]. [cit. 2023-05-30]

Dostupné z: <https://tydenik-skolstvi.cz/digitalizaci-proti-sikane-i-drogam/>.

Rodiče pozor! Šikana mezi dětmi je skryté nebezpečí!. policie.cz. [online] [cit. 2023-06-21]. Dostupné z: [https://www.policie.cz/clanek/preventivni-](https://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx)

[informace-sikana.aspx.](https://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx)

[informace-sikana.aspx.](https://www.policie.cz/clanek/preventivni-informace-sikana.aspx)

Národní strategie primární prevence rizikového chování na období 2019-2027.

[online]. Praha: MŠMT. [cit. 2023-06-21]. Dostupné z:

https://www.msmt.cz/uploads/narodni_strategie_primarni_prevence_2019_27.pdf.

Vzdělávání ukrajinských dětí v ČR. [online]. [cit. 2023-06-22]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/methodology/vzdelavani-ukrajinskych-deti-v-cr/>.

Metodické komentáře k zákonu Lex Ukrajina IV. [online]. [cit. 2023-06-22]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/methodology/metodicke-komentare-metodicke-komentare-k-zakonu-lex-ukrajina-iv/>.

ŠÁRA, Filip. *Pouze 3,6 procenta Ukrajinců chodí v Česku do tříd, kde se učí jen jejich krajané.* Novinky.cz. [online]. (21.1.2023) [cit. 2023-05-31].

Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/veda-skoly-pouze-36-procenta-ukrajincu-chodi-v-cesku-do-trid-kde-se-uci-jen-jejich-krajane-40421026>.

Počty ukrajinských dětí ve školách se oproti září téměř nezměnily. MŠMT.

[online]. [cit. 2023-06-21]. Dostupné z:

<https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/pocty-ukrajinskych-deti-ve-skolach-se-oproti-zari-temer>.

DEMČUK, Anna. *Promarněná příležitost. Mladí Ukrajinci jsou v českém školství ztraceni.* Deník Referendum [online] (28.10.2022) [cit. 2023-06-29].

Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/34568-promarnena-prilezitost-mladi-ukrajinci-jsou-v-ceskem-skolstvi-ztraceni>.

DOHNALOVÁ, Anna. *Nenávist ve školních lavicích. Ukrajinské děti se v Česku setkávají se šikanou.* Aktuálně.cz [online] (27.10.2022) [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: [https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nenavist-ve-skolnich-lavicich-ukrajinske-deti-se-v-cesku-](https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nenavist-ve-skolnich-lavicich-ukrajinske-deti-se-v-cesku-set/r~844d511a55c411ed82b7ac1f6b220ee8/)

[lavicich-ukrajinske-deti-se-v-cesku-set/r~844d511a55c411ed82b7ac1f6b220ee8/](https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nenavist-ve-skolnich-lavicich-ukrajinske-deti-se-v-cesku-set/r~844d511a55c411ed82b7ac1f6b220ee8/).

HORVÁTH, Ivo. *Odporné chování v české škole. Jsem z Ukrajiny, řekla holčička, poplivali ji.* tn.nova.cz [online] (7.6.2023) [cit. 2023-06-30].

Dostupné z: https://tn.nova.cz/zpravodajstvi/clanek/508181-bezprecedentni-utok-na-ukrajinkou-skolacku-spoluzaci-na-ni-plivali?campaignsrc=tn_clipboard.

BAUTZ, Nina. *Traumatisiert und einsam: Schüler aus der Ukraine leiden in Bayerns Klassenzimmern – „manchmal aggressiv“*. tz.de [online] (27.2.2023) [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <https://www.tz.de/muenchen/region/muenchen-schueler-aus-ukraine-bayern-schulen-traumatisiert-fachkraeftemangel-rektorin-92106933.html>.

ANDERS, Florentine. *Warum die Probleme der ukrainischen Schüler so komplex sind*. Deutsches Schulportal [online] (9.6.2023) [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <https://deutsches-schulportal.de/schulkultur/warum-die-probleme-der-ukrainischen-kinder-so-komplex-sind/>.

Stručný průvodce pro asistenty pedagoga podporující děti a žáky z Ukrajiny. [online]. [cit. 2023-06-22]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/methodology/strucny-pruvodce-pro-asistenty-pedagoga-podporujici-deti-a-zaky-z-ukrajiny/>.

Multikulturní výchova. [online]. [cit. 2023-06-30]. Dostupné z: <https://inkluzivniskola.cz/multikulturni-vychova>.

HESOVÁ, Anežka. *Do posilovny se „svým“ Ukrajincem*. HN.cz [online] (29.11.2022) [cit. 2023-05-31]. Dostupné z: <https://archiv.hn.cz/c1-67143070-do-posilovny-se-bdquo...>

Data - počet cizinců. [online]. [cit. 2023-06-30]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu#cr.

Právní předpisy

Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Sbíрка zákonů České republiky. [online].

[cit. 2023-6-16]. Dostupné z: Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv - Ministerstvo vnitra České republiky (mvcr.cz).

Zákon č. 67/2022 Sb., o opatřeních v oblasti školství v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace. Sbírka zákonů České republiky. [online]. [cit. 2023-6-16]. Dostupné z: Sbírka zákonů a Sbírka mezinárodních smluv - Ministerstvo vnitra České republiky (mvcr.cz).

Ostatní zdroje

Rozhovor s informantkou 1. Praha 22. 3. 2023.

Rozhovor s informantkou 2. Praha 11. 4. 2023.

Rozhovor s informantkami 3. a 4. Praha 17. 4. 2023.

Rozhovor s informantkou 5. Praha 18. 4. 2023.

Rozhovor s informantem 6. Praha 9. 5. 2023.

Rozhovor s informantkou 7. Praha 17. 5. 2023.

Rozhovor s informantkou 8. Praha 30. 5. 2023.

Rozhovor s informantkou 9. Praha 1. 6. 2023.

Seznam tabulek a obrázků

Tab. 1: Děti/žáci celkem a ukrajinské děti/žáci-azylanti/uprchlíci vzdělávající se v ZŠ k 30. 9. 2022 a k 31. 3. 2023.

Tab. 2: Otázky pro informanty.

Tab. 3: Výzkumný soubor – pedagogičtí pracovníci.

Tab. 4: Seznam kódů a kategorií.

Obr. 1: Graf - Podíl škol, na kterých byl dle výpovědi metodiků prevence v posledních 3 letech řešen vybraný typ šikany (v %).

Obr. 2: Graf - Uváděné záminky šikany (v %).

Obr. 3: I takto může dopadnout migrant, pokud mu třída nepomůže.

Příloha č. 1

Rozhovor s informantkou 1 – učitelkou a metodičkou prevence v ZŠ se speciálními vzdělávacími potřebami s převahou žáků jiného etnika

Jak ukrajinské žáky, příchozí v souvislosti s válkou na Ukrajině, přijal kolektiv?

V pohodě. Je to pro ně přirozený. Máme tu dětskou skupinu, přípravný ročník, takže jsou tu děti od 3 let. Zjistí se kapacita ve třídě, je do 32 dětí, škola praská ve švech, máme asistenty pedagoga, i Ukrajinky i tam, kde máme přípravný ročník i dětskou skupinu.

Jakým způsobem probíhalo jejich začleňování do třídního kolektivu? Řešili jste při tom nějaké problémy?

Probíhá to hladce, potom, co jsou děti začleněné do třídy, bere si je speciální pedagožka, která zjišťuje, jak jsou na tom s jazykem, s matematikou, píše na ně doporučení, jestli potřebují speciální podporu, jiný kolega si je bere v menších skupinkách na rozvoj komunikačních dovedností, paní asistentka si je také bere, je to více méně učení češtiny, zjišťujeme, jestli nemají psychické problémy, ukázala se traumata z války, potom s nimi pracuje školní psycholožka, od příštího přijímáme ukrajinskou psycholožku.

Mluvila jste o traumatu z války? Můžete o tom říct více?

Je to jeden konkrétní případ. V 6. třídě je 1 chlapec.

Pozorovala jste, že se během doby jejich dosavadní školní docházky proměňoval postoj ostatních žáků vůči nim?

Určitě, kopíruje to myšlení ve společnosti, nejdřív velká náruč, jsme všichni pomáhali, pak to postupně uvadalo, až k lehké averzi. Dělali jsme skupinový

program, když přišla větší vlna ukrajinských dětí, s externí organizací. Dvě lektorky, aby se děti sociálně spojily, a kdybychom podobný program dělali teď s názvem Ukrajina, tak děti říkají hlavně už ne Ukrajina, nazýváme to obecně - Stmelování tříd, Stmelování kolektivu, tématem jsou přesyceni.

Přebírají názory od rodičů, že berou práci našim lidem apod. Běží dezinformace, pomoc Ukrajině není nastavena pozitivně - Ukrajinci nám berou práci, pracovní příležitosti.

My vždycky říkáme - názor můžete mít na cokoliv, přidáváme druhý pohled, ale samozřejmě názor mohou mít.

Setkali jste se se šikanou ukrajinských žáků?

Se šikanou jsme se neseťkali, spíš rozmíšky, jeden kluk na fotbalovém kroužku jednoho zatahal za vlasy a říkal - Putin zvítězí, Rusko Ukrajinu zabije. Tam to taky vychází z rodiny, mají proruský názor, někteří mají proruský názor, necháváme jim názory, ale neměl ses tak zachovat. Byla to jednorázová situace, ne šikana.

Jak se řeší, když se to děje?

Žák jde za pedagogem, nic se netutlá, děti ví, na koho se obrátit, děti to řeknou doma, rodiče o tom řeknou, jako v tomto případě maminka to napsala paní učitelce, následující den se to řeší.

Teď, když odhlédneme od ukrajinských žáků, jaká je Vaše zkušenost se šikanou obecně, z dřívějšíka nebo ze současnosti?

Se šikanou mám zkušenosti, jako na každé škole, tak je i u nás. Je toho plno, víc a víc, přestože se dělají programy, třídnické hodiny, ve všech možných školských zařízeních od školek po vysoké. Teď jdu na pokračování kurzu doc. Koláře, který může být 8hodinový nebo 60hodinový - i modelové situace, co dělat prakticky, vřele doporučuji.

Máme takovou metodiku, jak se to vyšetřuje, jak by to mělo být postupně, jak se to řeší, každá škola by ji měla mít zažitou.

V současné době se na vaší škole šikana děje?

Pořád se něco děje, ale momentálně žádnou šikanu nevyšetřujeme.

Jakou formou probíhala/probíhá?

Slovní i fyzické útoky, u nás max 2. stádium, já bych ty další ani neměla řešit, ty další středisko výchovné péče. Když se přehlédnou varovné příznaky, tak může dojít k dalším stádiím. Výhrůžky po telefonu - těš se odpoledne, počkám si na tebe, vulgární nadávky, pomluvy apod.

Jakým způsobem se řešila/se řeší?

Řešení je vždy stejné - oběť se svěří rodiči, kamarádovi, učiteli, mně - vezmu si ho stranou a ptám se - co, jak, kdy, kde, proč, s třídní učitelkou vytipujeme věrohodné svědky - ne jedničkáře, ale neutrální děti, které jsou sociálně zdatné, řeknou pravdu. Zeptám se nenápadně, jestli si něčeho všimly, většinou to potvrdí, s falešným obviněním jsem se nesetkala. Pak mluvím s agresorem, ten si vymýšlí horem dolem, páté přes deváté, a mluvím s ním, co se stalo a jaké důsledky z toho plynou. Vždycky následuje výchovná komise. Dáváme jim třídní, ředitelské důtky, dvojky z chování, případně to řešíme s OSPOD (orgán sociálně-právní ochrany dětí), pokud mají i jiné problémy - s docházkou, kázní. Můžeme je odeslat do poradny, na pobyt do střediska výchovné péče na Klíčov - tam jsou specializovaní i na další negativní jevy. Rodiče to mohou tam zkonzultovat sami, ti toho nevyužívají, nebo s dětmi, mohou tam chodit na individuální, rodinnou terapii, být celotýdenně - ráno chodí a večer domů, nebo internátně přes celý týden. Na nařízení OSPOD je to výjimečně, většinou dobrovolný pobyt.

Má to výsledky?

Nemá to výsledky, někdy je i vrací, že si s nimi neví rady. Dítě ví, že je beztrestné. Je v pozici kinga mezi dětmi i na nás.

Když se šikana tedy vyšetří, tak co dál?

Informujeme rodiče oběti, jak se to vyřešilo. Případně můžeme dělat intervenční programy ve třídě nebo na to zveme specializované organizace, kde jsou na to specializovaní, na narovnání vztahů ve třídě.

Myslíte si, že je nějaký rozdíl ve formě, v přístupu k šikaně ve škole nyní a dříve (na začátku vaší praxe)?

Nevidím rozdíl. Z vysoké školy jsem vyšla se scénářem pana docenta Koláře, asi je větší nabídka organizací, které dělají program, jsou rozdělené od ministerstva školství na certifikované a necertifikované. Obracím se na certifikované.

A přístup žáků?

No já bych řekla, že to je neměnné, že by byla větší ochota, že by byly víc edukovaní to ne, je to pořád stejné. Ale tady na naší škole jsme k tomu otevření od začátku. Mnohem více je kyberšikana - sexting, věci vázané na techniku, na sociální sítě, věci si natáčejí.

Řešili jste něco i s policií?

Přes policii jsme to neřešili, nahrávání jsme řešili, přede mnou to vymazali, Máme nově zákaz pořizování nahrávek - i učitelů, nahrávali si i učitele, mluvíme o porušování školního řádu, pak zase napomenutí, důtka, mluvíme o porušování práv jedince.

Setkala jste se s tím, že by šikaně, i třeba nechtěně, napomáhal pedagog?

Neřešili jsme, že by tomu pedagog napomáhal.

Jsou učitelé respektováni? Mají autoritu?

Žáci jsou odztlí, hodně to překračuje i naši zvýšenou toleranci, už i na nás je to hodně. Ti, co by si to nedovolili, když vidí ty ostatní, tak je to pro ně špatný příklad. Důtky, dvojky, trojky z chování jim jsou jedno, rodině také, vědí, že si to můžou dovolit, aniž by byl nějaký větší postih.

Co je podle vás nejdůležitější, aby k šikaně ve školách nedocházelo?

Dobré dozory o přestávkách, WC - krizová část školy, to je palčivé místo školy, určitě sledovat, aby učitelé věděli, čeho si mají všimnout, aby věděli, na koho se obrátit, řešit to rychle - opuštěný žák, strání se, potrhaný sešity, nemá svačiny, rodiče aby si všimli, že nemá peníze, natrženou mikinu, důležitá je atmosféra důvěry.

Máme výhodu malé školy, zkušenosti s problémovými dětmi, školního psychologa, speciálního a sociálního pedagoga, metodika prevence, asistent jeden na třídu, od příštího roku asi budeme muset propouštět, to už peníze zase moc nebudou.

Práce s rodiči se nám nedaří, rodiče nemají zájem, máme oblepenou nástěnku, důležitá je atmosféra důvěry, a to se nám daří. Pan zástupce se snaží vysvětlit na radnici našemu zřizovateli, že třídy jsou natřískané.

Co je podle vás nejdůležitější udělat, když už k šikaně dojde?

Nezastírat to, nebát se toho, rychle řešit.

Jaký postoj má vedení školy? Podporuje vás učitele, když se vyskytne nějaký problém se šikanou nebo se chcete v tomto směru vzdělávat?

Výborné vedení, to nás s kolegyněmi tady drží, podporující, vždycky za námi stojí. Můžeme na kurzy v rámci pracovní doby, na jiných školách si to musí nahrazovat nebo si kurz platit. Za sebe bych byla radši, aby se učitelé víc vzdělávali v tomto tématu, to by byl pro mě jako metodika prevence ideální stav, v tom, co dělat v třídnických hodinách, v teorii šikany, násilí, kybershikany.

Příloha č. 2

Rozhovor s informantkou 2 – zástupkyní ředitelky pro oblast prevence v běžné sídlištní ZŠ

Jak ukrajinské žáky, příchozí v souvislosti s válkou na Ukrajině, přijal kolektiv?

Záleží na konkrétní třídě, na typu dítěte, jak se samo o sobě projevuje, z velké části byli přijati velmi dobře, ale někteří mají problémové chování, kolektiv se na začátku snažil, pak už jsou z toho unavení.

Jakým způsobem probíhalo jejich začleňování do třídního kolektivu? Řešili jste při tom nějaké problémy?

V jedné třídě na 1. stupni žák odmítal pracovat, válel se po zemi, mluvil sprostě, nechtěl se kamarádit, fyzicky ubližoval. V 2. případě to bylo tohle všechno, ale 3x horší, slovně i fyzicky napadal děti, dovoľoval si na starší. Kolektiv se snažil, ale tohoto žáka se báli a nechtěli s ním být. To jsou děti, která mají svá traumata, ale od toho tu nejsme, abychom to rozklíčovali, to je na psychology, psychiatry, kolektiv nedokáže děti dobře nasměrovat.

Ale někteří žáci velmi dobře zapadli, někteří jsou na okraji, není jim ubližováno, kolektiv by je chtěl přijmout, ale oni nechtějí, do dění ve třídě se nezapojují.

Pozorovala jste, že se během doby jejich dosavadní školní docházky proměňoval postoj ostatních žáků vůči nim?

Určitě ano, obecně v české společnosti velká pomoc, podpora, pak dítě zapadne, je to v pořádku, pak zase říkali, oni něco můžou a my ne, často my a oni.

Setkali jste se se šikanou ukrajinských žáků?

Nemyslím, problémy ve třídách jsou, ale že by tady bylo šikanované ukrajinské dítě, tak to ne, spousta věcí se kolem nich točí, spíš obráceně, děti s náročným

chováním, nebo zase tak integrované, že byste to nepoznala. Spousta dětí problémy vytvoří, ale motivace není, oni tady nechtěli být a jsou a to může hrát roli. Kluk, který je na okraji, nechce se zapojovat, ale v jiné partě dětí je nadšený, na začátku se hodně snažil, ale teď už problémy, válečněj napadl toho, co je tady děle. Ukrajínští žáci se setkávají pak po sídlišti, mají problém mezi sebou napříč třídami, v té třídě si to nedovolí, nedovolí si většinou na české děti, ale mezi sebou.

Teď, když odhlédneme od ukrajinských žáků, jaká je Vaše zkušenost se šikanou obecně, z dřívějška nebo ze současnosti?

Řešíme tady různá stádia šikany každý rok, tomu nejde předejít, bylo by divný, kdybychom neměli.

V současné době se na vaší škole děje?

Náročné třídy, tak asi bude 1. stupeň - ostrakismus, dál ne. I když občas bylo i pokročilejší, dokážeme to detekovat zavčas, fyzické ne, spíš slovní, kyberšikana. Dostali jsme se max. na stádium 3.

Jakým způsobem se řešila/se řeší?

Postupujeme podle metodického pokynu, naší strategie řešení šikany, děláme všechny možné rozhovory, děláme šetření, máme externí organizaci, která nám pomáhá. Je to dlouhodobá práce s jednotlivci, třídou, záleží na stupni závažnosti.

Zmínila jste externí organizaci, jak vám pomáhá?

Dělá primární prevenci i šetření šikany, udělají screaning skupiny, řeknou - udělejte si dotazníkové šetření, to uděláme individuálně, pak se dohodneme, jestli to šikana je, proces po šetření, pak se pracuje se třídou, když se šikana potvrdí. Je dobrý učitele vést k popisnými jazyku, teď se říká, že šikana je všechno.

Proč myslíte, že k šikaně docházelo/dochází?

To bychom si museli rozebrat konkrétní případy, teď vám neřeknu.

Myslíte si, že je nějaký rozdíl ve formě, v přístupu k šikaně ve škole nyní a dříve (na začátku vaší praxe)?

Tehdy se věci zachytávali o dost později, teď se snažíme hned řešit, učitelé to řeší daleko dřív, nebojíme se o tom mluvit, přístup všech, děti se nebojí říct, že se někomu něco děje.

Setkala jste se s tím, že by šikaně, i třeba nechtěně, napomáhal pedagog?

Není to vědomě, že by někoho shazoval, ale jsou náročnější třídy, kde udržet pravidla je náročnější, zavřete oči, některé věci přehlídnete, nedodržují, že některým dětem říkají příjmením, některým jménem, to podpoříte nezdravé chování, ale není to se zlým úmyslem, náročná třída, to přebíráte tak trochu normy, co mají děti.

Co je podle vás nejdůležitější, aby k šikaně ve školách nedocházelo?

Bezpečné prostředí, zvýšená míra empatie, rozvoj protektivních faktorů - práce v třídním kolektivu, spolupráce školy s rodinou.

Co je podle vás nejdůležitější udělat, když už k šikaně dojde?

Podporovat aby se ozvali, aby pomohli, to záleží na učiteli, nácvik zpětné vazby, říkat, jak má vypadat chování, jak se k sobě mají, nemají chovat.

Jaký postoj má vedení školy? Podporuje vás učitele, když se vyskytne nějaký problém se šikanou nebo se chcete v tomto směru vzdělávat?

Obecně říkáme učitelům, začít situaci hned řešit, abychom to mohli minimalizovat, chceme podpořit učitele, třídní kolektiv, i na třídních schůzkách říkám rodičům, kdyby měli pocit, že dochází k něčemu, k čemu by docházet nemělo, ať to oznámí, vymezit pojem, pod pojem šikana se dneska schová kdeco.

Co vy byste jako učitelé ještě potřebovali?

Mít na to čas, někdy je jednodušší strčit hlavu do písku a dělat že to není, daleko vyšší kapacitu externích organizací, jsou naplněné, takže odborníky. Učitelé by potřebovali slyšet podporu, pracovat s třídním kolektivem, kurzy - toto téma jsme měli pár let zpátky.